

ევროკავშირი
საქართველოსთვის

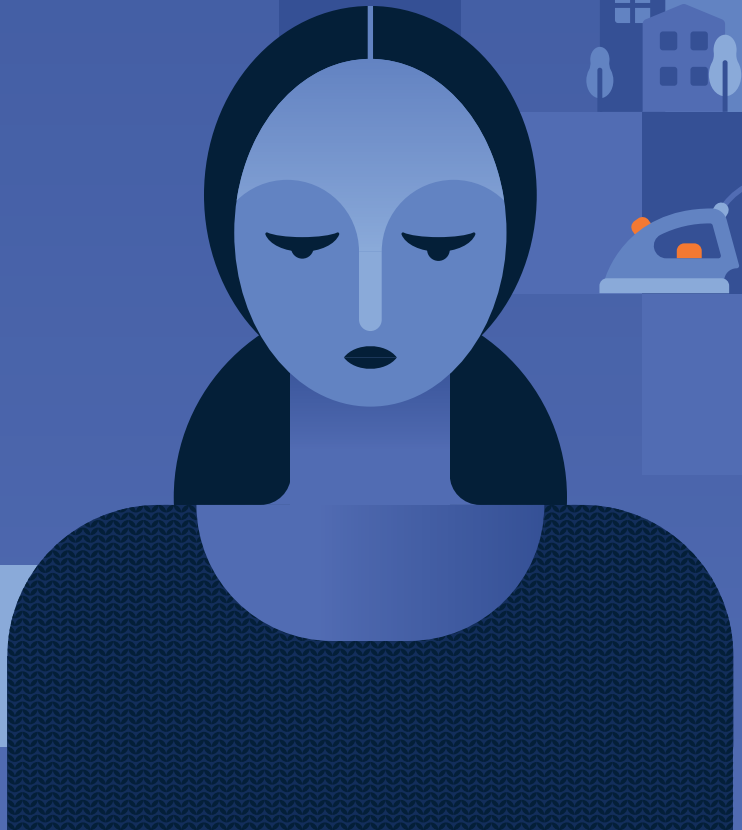

შვედეთი
Sverige

ქართვადი უროითი მიგრაციი ქადების სოციადურ-ეკონომიკური სტაბილურობა

საფირობების კვდვა ლაბუებისა
ღა რეინდემრაციის კოდექსი

ავტორები:

მერი (მეკო) ჩაჩავა
ნინო ზუბაშვილი

პორექტორი:

თამარ გოგია

ეს პუბლიკაცია შექმნილია ევროკავშირის, შვედეთისა და გაეროს განვითარების პროგრამის მხარდაჭერით. მის შინაარსზე სრულად პასუხისმგებელია ორგანიზაცია ქალები საერთო მომავლისათვის (WECF) - საქართველო და შესაძლოა, რომ იგი არ გამოხატავდეს ევროკავშირის, შვედეთისა და გაეროს განვითარების პროგრამის შეხედულებებს.

ევროკავშირი
საქართველოსთვის

შვედეთი
Sverige

ქართული ურობითი მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობა

საჭიროებების კვლევა დაბრუნებისა
და რეინტეგრაციის კონტექსტში

2023

სარჩევნი

აბრევიატურები

ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების ასოციაცია
AVRR	Assisted Voluntary Return and Reintegration	ნებაყოფლობითი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროგრამა
BpfA	Beijing Platform for Action	პეკინის დეკლარაციის სამოქმედო პლატფორმა
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women	გაეროს ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ კონვენცია
Geostat	National Statistics Office of Georgia	საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი)
GCM	Global Compact for Migration	მიგრაციის გლობალური შეთანხმება
ICRMW	International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Their Families	შრომითი მიგრანტებისა და მათი ოჯახების უფლებების დაცვის საერთაშორისო კონვენცია
ILO	International Labour Organization	შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია
IOM	International Organization for Migration	მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია
UNHCR	The United Nations High Commissioner for Refugees	გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატი
UN DESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs	გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საკითხების დეპარტამენტი
UNDP	United Nations Development Programme	გაეროს განვითარების პროგრამა
UN Women	The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women	გაეროს ქალთა ორგანიზაცია
ააიპი	Non-entrepreneurial (non-commercial) legal entity	არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი
მსსკ	The State Commission on Migration Issues	მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია
მშპ	Gross domestic product	მთლიანი შიდა პროდუქტი

შემაჯავებელი მიმოხილვა

წინამდებარე კვლევა, რომლის ინიციატორები არიან „ქალები საერთო მომავლისათვის (WECF) - საქართველო“ და „გაეროს ერთობლივი პროგრამა გენდერული თანასწოებისთვის საქართველოში“, მიზნად ისახავდა ქართველი შრომითი მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის საკითხების შესწავლას დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის კონტექსტში. კვლევა დაეყრდნო თვისებრივი მეთოდებისა და სამაგიდო კვლევის საშუალებით შეგროვებულ და მეორად სტატისტიკურ მონაცემებს.

კვლევა აჩვენებს, რომ ბოლო წლების განმავლობაში, საქართველომ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა მიგრაციის მართვის სისტემის განვითარების მიმართულებით, თუმცა, მიგრაციის ფემინიზაციას საკმარისი ყურადღება არ ეთმობა. კანონმდებლობაში, პოლიტიკასა თუ პროგრამებში ვლინდება მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რომლებიც აბრკოლებს მიგრანტი ქალების დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის პროცესს.

მიგრანტი და დაბრუნებული შრომითი მიგრანტი ქალების გამოცდილებებმა აჩვენა, რომ მათ სოციალურ-ეკონომიკურ სტაბილურობას, მათი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის მდგრადობას მნიშვნელოვნად განაპირობებს როგორც მიგრაციული გამოცდილებები, ისე ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ამასთან - დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის, თუ სხვა სექტორული კანონმდებლობა, პოლიტიკა და პროგრამები, რომლებიც დღეს სრულიად დაცლილია გენდერული პერსპექტივებისგან.

კვლევის მიგნებებზე დაყრდნობით შემუშავებული რეკომენდაციები ხაზს უსვამს: (1) შრომითი მიგრანტი ქალების დროული და ღირსეული დაბრუნების ხელშესაწყობის მნიშვნელობას მიგრაციის ფემინიზაციის სოციალური ფასის შემცირებისა და მიგრაციის პოტენციალის მაქსიმალურად გამოყენებისათვის; და (2) ქვეყნის მიგრაციის და სოციალურ-ეკონომიკური გაძლიერების კანონმდებლობაში, პოლიტიკასა და პროგრამებში გენდერული საკითხების სისტემური ინტეგრაციის მნიშვნელობას სამშობლოში დაბრუნების შემდგომ მდგრადი რეინტეგრაციის უზრუნველსაყოფად. შრომითი მიგრანტი ქალების სოციალური და ეკონომიკური სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად არსებითია, რომ შემუშავებული რეკომენდაციების შესრულებაში თანაბრად იყვნენ ჩართულები, როგორც სახელმწიფო უწყებები, ისე საერთაშორისო თუ ადგილობრივი ორგანიზაციები.

შესავალი

1960-იანი წლებიდან მოყოლებული, მიგრანტი ქალების რაოდენობის ზრდასთან ერთად ჩნდება მიგრაციის ფემინიზაციის ცნება, რომელიც ცდილობს არა მარტო ქალთა გაზრდილი მიგრაციის ფენომენის ასახვას, არამედ ქალის აგენტობის, სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე მიგრაციისა და გენდერის გავლენის კონცეპტუალიზაციას (Caritas, 2012).

მიგრაციის ფემინიზაციის ნიშნები აშკარად იკვეთება საქართველოშიც, რომელიც ტრადიციულად, შრომითი ემიგრაციის ქვეყნად მიიჩნევა და სადაც მზარდი ოჯახების კეთილდღეობის ძიებაში ქალთა დამოუკიდებელი მიგრაცია (OECD and CRRG Georgia, 2017). შრომითი მიგრაციის არარეგულარული ხასიათის გამო რთულია მისი ზუსტი მაჩვენებლების განსაზღვრა; ამასთან, საქართველოდან წასული ემიგრანტების რაოდენობასაც სხვადასხვა წყარო სხვადასხვანაირად განსაზღვრავს. UN DESA-ს მონაცემებით, 2020 წლისთვის საქართველოდან წასული მოსახლეობის რაოდენობამ 861 ათასი ადამიანი შეადგინა, რაც ქვეყნის მოსახლეობის 23 პროცენტია, და რომლის 51 პროცენტიც არის ქალი; საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (საქსტატი) მიხედვით, კი, 2021 წლისთვის ემიგრანტების რაოდენობამ 99 974 შეადგინა, რომელთა 38 პროცენტი ქალია.

დაბრუნება და რეინტეგრაცია მიგრაციის ციკლის მნიშვნელოვანი ნაწილია, რაზეც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მიგრაციამდელი და მიგრაციული გამოცდილებები (Cassarino, 2014). როგორც მიგრაციის მართვის კონტექსტში, ისე მიგრაციის სოციალურ-ეკონომიკური შედეგებიდან გამომდინარე, დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის ცნებები უფრო და უფრო მეტ აქტუალობას იძენს და მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს პოლიტიკისა და პროგრამების შემუშავების პროცესში საერთაშორისო თუ ეროვნულ დონეებზე. აღნიშნული გულისხმობს შრომითი ემიგრანტების უსაფრთხო და ღირსეულ დაბრუნებას, მათ ეკონომიკურ თვითკმარობას, სოციალურ სტაბილურობასა და ფსიქოლოგიურ კეთილდღეობას, როდესაც რეემიგრაციის გადაწყვეტილება არჩევანია და არა – გარდაუვალი აუცილებლობა (IOM, 2017; UNHCR, 2004).

დაბრუნება და მდგრადი რეინტეგრაცია კრიტიკულად მნიშვნელოვანია საქართველოს კონტექსტშიც, სადაც ემიგრაციის ზრდასთან ერთად ყოველწლიურად იზრდება ნებაყოფლობით თუ იძულებით დაბრუნების მაჩვენებელი. რეინტეგრაცია, კი, ხშირად დიდი გამოწვევაა, განსაკუთრებით იმის გათვალისწინებით, რომ მიგრაციის განმაპირობებელი ეკონომიკური, სოციალური თუ ფსიქოლოგიური ფაქტორები ხშირად უცვლელი რჩება დაბრუნების შემდეგაც (IOM, 2021) ან კიდევ უფრო ღრმავდება მიგრაციაში უნარების განვითარების მწირი შესაძლებლობებიდან და გრძელვადიანი მიგრაციით გამოწვეული გაუცხოების პროცესიდან გამომდინარე.

ამის მიუხედავად, მიგრაციის ფემინიზაციაზე ქალთა მიგრაციის გავლენებისა და შედეგების კვლევა საქართველოში მწირია. ბოლო ათწლეულში ჩატარებული კვლევები, ძირითადად, ყურადღებას ამახვილებს მიგრაციის გამომწვევ მიზეზებზე, მის სოციალურ შედეგებზე, ეკონომიკურ ღირებულებაზე (OECD, 2022; OECD and CRRG Georgia, 2017; Vanore, 2015; აროშვილი, 2021ა; აროშვილი, 2021ბ; კაპანაძე, 2018; ლობჯანიძე, 2009;), გენდერული როლების ცვლილებებსა და მის შედეგებზე (Hofmann, 2014; Zurabishvili and Zurabishvili, 2010; ჩაჩავა 2020), ადგილსამყოფელ ქვეყნებში ემიგრანტი ქალების გამოწვევებზე (კარაპეტიაანი, 2021). დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის მიმართულებით არსებული კვლევები აქცენტს ძირითადად აკეთებს არსებული სარეინტეგრაციო პროგრამების ზოგად შედეგებზე, მოკლებულია სიღრმისეულ გენდერულ ანალიზს და მხოლოდ სქესის ნიშნით სეგრეგირებული მონაცემებით შემოიფარგლება (IOM, 2021; Cida, 2016).

ამ ფონზე, წინამდებარე კვლევა, რომლის ინიციატორები არიან “ქალები საერთო მომავლისათვის (WECF) - საქართველო“ და “გაეროს ერთობლივი პროგრამა გენდერული თანასწორობისთვის საქართველოში”, მიზნად ისახავს ქართველი მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის საკითხების შესწავლას დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის კონტექსტში. როგორც სამაგიდო, ისე თვისებრივი კვლევის მეთოდებისა და გენდერული ანალიზის გამოყენებით, კვლევის ამოცანაა შეისწავლოს დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროცესში მიგრანტი და დაბრუნებული შრომითი მიგრანტი ქალების საჭიროებები; კანონმდებლობის, პოლიტიკის, პროგრამების, საერთაშორისო გამოცდილებისა და მიგრანტი ქალების გამოცდილების ანალიზის საფუძველზე, შეიმუშაოს რეკომენდაციები შრომითი მიგრანტი ქალების დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის, მათი სოციალური და ეკონომიკური სტაბილურობის ხელშესაწყობად.

მათოდოლოგია

მონაცემებზე დაფუძნებული რეკომენდაციების შემუშავების მიზნით, კვლევა იყენებს თვისებრივი მეთოდებისა და სამაგიდო კვლევის საშუალებით შეგროვებულ და მეორად სტატისტიკურ მონაცემებს. კვლევის ფარგლებში სიღრმისეული ინტერვიუები ჩატარდა როგორც ემიგრანტ და დაბრუნებულ ემიგრანტ ქალებთან, ისე იმ სახელმწიფო უწყებების, საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებთან და მკვლევრებთან, რომლებიც მუშაობენ მიგრაციის, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის და, ზოგადად, ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების საკითხებზე.

სულ 22 სიღრმისეული ინტერვიუ ჩატარდა შრომით ემიგრაციაში მყოფ და შრომითი ემიგრაციიდან დაბრუნებულ ქალებთან, მათი ემიგრაციული გამოცდილებების, ემიგრაციაში წასვლამდე და ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ მათ წინაშე არსებული ძირითადი სოციალურ-ეკონომიკური გამოწვევების, ემიგრაციაში წასვლის, რეემიგრაციის თუ დაბრუნების მიზეზებისა და სხვა საკითხების სიღრმისეულად შესწავლის მიზნით. შრომით ემიგრაციაში მყოფი რესპონდენტები წარმოადგენენ ქალებს, რომლებიც 3-22 წლის განმავლობაში არიან ემიგრაციაში ან რეემიგრაციაში წავიდნენ სამშობლოში დაბრუნების ერთი ან რამდენიმე მცდელობის შემდეგ. ემიგრაციიდან დაბრუნებული რესპონდენტები წარმოადგენენ ქალებს, რომლებიც 1-8 წლის წინ დაბრუნდნენ საქართველოში, უსარგებლიათ ან არ უსარგებლიათ ეკონომიკური გაძლიერების სახელმწიფო ან არასახელმწიფო პროგრამებით, მათ შორის, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამებით და დასაქმდნენ ან ვერ დასაქმდნენ ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ. როგორც შრომით ემიგრაციაში მყოფი, ისე დაბრუნებული ქალები წარმოადგენენ სხვადასხვა ასაკობრივ ჯგუფს (32-იდან 72 წლის ჩათვლით), არიან როგორც თბილისიდან, ისე საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის ქალაქებიდან და სოფლებიდან, მათი ოჯახური მდგომარეობა განსხვავებულია. ყველა მათგანი ემიგრაციაში დაკავებულია ან დაკავებული იყო დაბალკვალიფიციური, დაბალანაზღაურებადი საქმით, ძირითადად, შინ შრომით (მოხუცისა თუ ბავშვის მოვლა, დალაგება, და ა.შ.). რესპონდენტების ემიგრაციის ქვეყნებს წარმოადგენს: ამერიკის შეერთებული შტატები, ესპანეთი, თურქეთი, იტალია, ისრაელი, პორტუგალია, რუსეთი და საბერძნეთი.

10 სიღრმისეული ინტერვიუ და ჯგუფური დისკუსია (ფოკუს ჯგუფი) ჩატარდა სახელმწიფო უწყებების, საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებსა და მკვლევრებთან მიგრაციის, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის, ქალთა ეკონომიკური გაძლიერებისა და საერთაშორისო საუკეთესო პრაქტიკების გარშემო არსებული ცოდნის, პოლიტიკისა თუ მიდგომების შესწავლის მიზნით.

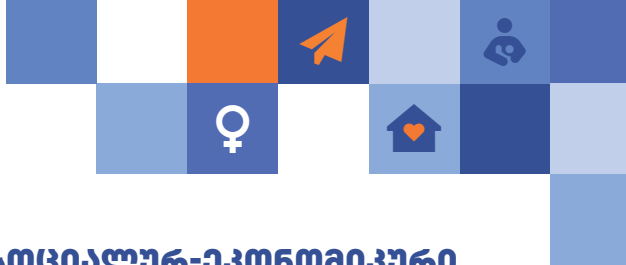
რესპონდენტებს აქვთ ამ საკითხებზე როგორც აკადემიური კვლევის, ისე კანონმდებლობის, პოლიტიკის და პროგრამების შემუშავებისა და მომსახურების მიწოდების გამოცდილება.

სიღრმისეული ინტერვიუები და ჯგუფური დისკუსიები ჩატარდა როგორც პირისპირ, ისე დისტანციურად, ზუმის საკონფერენციო სისტემის საშუალებით, კვლევის ეთიკის ნორმების დაცვით.

სამაგიდო კვლევის მიზანი იყო საერთაშორისო და ეროვნული კონტექსტის, პოლიტიკური თუ ნორმატიული ჩარჩოების შესწავლა მიგრაციის, ქალთა გაძლიერებისა და განვითარების ურთიერთკავშირის გასაანალიზებლად; ემიგრაციის ფემინიზაციის, და საქართველოს კონტექსტისთვის რელევანტური საუკეთესო გამოცდილებების შესასწავლად. ამ მიზნით გაანალიზდა სახელმწიფო უწყებებიდან გამოთხოვილი თუ საჯაროდ ხელმისაწვდომი სტატისტიკური მონაცემებიც.

მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა წარმოადგენს ქალი მიგრანტების საკმაოდ მრავალფეროვან ჯგუფს, მის ძირითად შეზღუდვად შეიძლება მივიჩნიოთ წარმომადგენლობითობის საკითხი და, შესაბამისად, განზოგადების შეზღუდული შესაძლებლობა. გარდა ამისა, კვლევის სამიზნე ჯგუფია დაბალანაზღაურებად, ძირითადად, საოჯახო და ზრუნვის შრომასა და მომსახურების სფეროში ჩართული მიგრანტი ქალები; კვლევა არ მოიცავს სხვა სახის შრომაში ჩართული მიგრანტი ქალების დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის საკითხებს.

შრომითი მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის გამოწვევა

მიგრანტი ქალების გამოცდილებებზე დაყრდნობით, წინამდებარე თავი შეაჯამებს იმ დაბრკოლებებს, რომლებიც მიგრანტი ქალების დროულ და ღირსეულ დაბრუნებას უშლის ხელს; გაანალიზებს დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის მნიშვნელობას და რეინტეგრაციის პროცესში არსებულ ეკონომიკურ და სოციალურ გამოწვევებს.

როგორც წინამდებარე კვლევის ფარგლებში მიგრანტი ქალებთან ჩატარებული ინტერვიუები, ისე ბოლო წლების კვლევები აჩვენებს, საერთაშორისო გამოცდილების მსგავსად (Hennebry, Grass, & McLaughlin, 2016), საქართველოდან ქალთა შრომითი მიგრაციას ხელს საერთაშორისო შრომის ბაზარზე საშინაო შრომამზე გაზრდილი მოთხოვნა უწყობს და ქვეყანაში არსებული მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური ფონი განაპირობებს. თუკი უმუშევრობა და დაბალი შემოსავლები შრომითი ემიგრაციის ძირითადი მიზეზებია, ისეთი სტრუქტურული საკითხები, როგორებიცაა ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის სუსტი სისტემა, და საბანკო სესხების სიძვირე, საცხოვრისთან დაკავშირებული გამოწვევები, და სხვა საკითხები, ხელს უწყობს სიღარიბის კვლავწარმოებას, კიდევ უფრო ამძიმებს ოჯახების ეკონომიკურ ფონს, ემიგრაციაში წასვლას გარდაუვალს ხდის, ხოლო ემიგრაციიდან დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციისთვის მნიშვნელოვან ბარიერებს წარმოადგენს.

მიგრანტთა ოჯახების ფულად გზავნილებზე დამოკიდებულება

უმუშევრობა და სიღარიბე კვლავ რჩება უმნიშვნელოვანეს გამოწვევებად საქართველოსთვის, რასაც ადასტურებს როგორც საერთაშორისო ეკონომიკური საზომები,¹ ისე მოსახლეობის დამოკიდებულებები;² და რომელთა გამოც, სოციალურ-ეკონომიკური კეთილდღეობის ძიებაში, ქალების ემიგრაცია, ხშირად, უკიდურესი გამოსავალია. კვლევის რესპონდენტებიც, უმაღლესი ან პროფესიული განათლების ქონის მიუხედავად, ან გამოთიშულნი იყვნენ შრომის ბაზარს, ვერ ახერხებდნენ დასაქმებას; ან, საკუთარი პროფესიით დასაქმების შემთხვევაშიც კი, სამუშაო პირობები იმდენად არახელსაყრელი იყო, ანაზღაურება კი იმდენად დაბალი, რომ ხშირად ყოველდღიურ მინიმალურ საჭიროებებსაც კი არ ჰყოფნიდა, რის გამოც რესპონდენტებს

1 მსოფლიო ბანკი, ქვეყნის კონტექსტის მიმოხილვა, იხ. <https://www.worldbank.org/en/country/georgia/overview>

2 კავკასიის ბარომეტრის დროითი მწკრივები - საქართველო, იხ. <https://caucasusbarometer.org/ge/cb-ge/IMPISS1>

საკუთარი პროფესიის მიტოვება და ემიგრაციაში პრეკარიულ სამუშაოზე წასვლის გადაწყვეტილების მიღება მოუწიათ.

რესპონდენტთა ნაწილი მოელოდა, რომ დიდი ხნით მოუწევდა ემიგრაციაში ყოფნა ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ფონიდან გამომდინარე; ზოგი კი ვარაუდობდა, რომ ფინანსურ პრობლემებს მოაგვარებდა და/ან საქართველოში სამსახურის გამოჩენის შემთხვევაში დაბრუნდებოდა. ოჯახის უზრუნველყოფა კიდევ უფრო რთულდება და, შესაბამისად, ემიგრაცია ხანგრძლივდება, როდესაც შინამეურნეობაში ბავშვები არიან; და/ან, როდესაც ე.წ. გაფართოებულ ოჯახს (მშობლები, და-ძმა, ნათესავები) დაბალი, ან საერთოდ არანაირი შემოსავალი არ აქვს. ამასთან, საქართველოში დარჩენილი ოჯახის წევრების საჭიროებები მუდმივად იზრდება და ემიგრანტი ქალები შვილების შემდეგ შვილიშვილების კეთილდღეობისთვის აგრძელებენ შრომას ემიგრაციაში - „ვამბობდი, რომ პრობლემებს მოგაგვარებ და დავბრუნდები, მაგრამ პრობლემა პრობლემას ემატებოდა ეკონომიური მხრივ, უკან-უკან წავიდა ქართული ყოფიერება...“ (ემიგრაცია, 48 წლის).

ეს სურათი მიუთითებს მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ ფონზე, რომლის გამოც ოჯახები თაობათა ცვლის პროცესშიც კი რჩებიან ფულად გზავნილებზე დამოკიდებულნი. მართლაც, საქართველოს ეკონომიკაზე ფულადი გზავნილების გავლენა ყოველწლიურად იზრდება. ეროვნული ბანკის უახლესი მონაცემებით, უშუალოდ მუშაკთა გზავნილებმა 2022 წელს 2.3 მლრდ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც მშპ-ს დაახლოებით 9 პროცენტია. წინა წლებს, განსაკუთრებით პანდემიამდე პერიოდს თუ შევადარებთ, 2019 წელს ეს მაჩვენებელი 916.3 მლნ აშშ დოლარი იყო, მშპ-ს დაახლოებით 5 პროცენტი³. ქვეყნის ეკონომიკისთვის ფულადი გზავნილების კრიტიკული მნიშვნელობა განსაკუთრებით COVID-19-ის კრიზისის დროს გამოჩნდა, როდესაც საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებული შემოსავლები და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები დრამატულად შემცირდა, ფულადი გზავნილების მოცულობა კი გაიზარდა და ექსპორტის შემდეგ, უცხოური ვალუტის შემოდინების მთავარი წყარო გახდა (PMCG, 2022). კერძოდ, ეროვნული ბანკის მონაცემების მიხედვით, მუშაკთა გზავნილებმა 2020 წელს მშპ-ს დაახლოებით 7 პროცენტი (1.2 მლრდ აშშ დოლარი), ხოლო 2021 წელს დაახლოებით 9 პროცენტი (1.6 მლრდ აშშ დოლარი) შეადგინა.⁴ სამწუხაროდ, სქესის ნიშნით სეგრეგირებული ინფორმაცია ფულადი გზავნილების შესახებ არ არსებობს, თუმცა იმის გათვალისწინებით, რომ იტალია და საბერძნეთი - ქართველი ემიგრანტი ქალების მთავარი მიმღები ქვეყნები - სიის სათავეში

3 საქართველოს ეროვნული ბანკი. საგადასახდელო ბალანსი (BPM-5).

4 *ibid.*

არიან, შეიძლება ვიმსჯელოთ ემიგრანტი ქალების მნიშვნელოვან ეკონომიკურ კონტრიბუციაზე.⁵

კვლევები აჩვენებს, რომ ბოლო ათწლეულში ფულადი გზავნილები წარმოადგენდა მიმღები შინამეურნეობების შემოსავლის მნიშვნელოვან ნაწილს, თუმცა რთულია მის მდგრად ეკონომიკურ გავლენებზე საუბარი, რამდენადაც ფულადი გზავნილების დიდი ნაწილი იხარჯება ისეთ პირველად საჭიროებებზე, როგორებიცაა საკვები (79%), კომუნალური გადასახადები (63%) და ტანსაცმელი (53%). ფულადი გზავნილების მიმღებთაგან, მხოლოდ 7% ახერხებს დანაზოგის გაკეთებას ბიზნესის დასაწყებად და უძრავი თუ მოძრავი ქონების შესაძენად (მსსკ, 2016).

აღნიშნული ტენდენცია ნათლად გამოჩნდა წინამდებარე კვლევის ფარგლებში ჩატარებული ინტერვიუებიდანაც. ემიგრანტი ქალები საკუთარი თავისთვის შემოსავლის მინიმუმს იტოვებენ და ცდილობენ მაქსიმუმი გამოაგზავნონ ოჯახებში, რაც ხშირ შემთხვევაში, საქართველოში დატოვებული ოჯახისა თუ გაფართოებული ოჯახის ყოველდღიურ საჭიროებებს და საყოფაცხოვრებო ნივთების შეძენას ხმარდება. საგულისხმოა, რომ ოჯახების მაღალი დამოკიდებულება ფულად გზავნილებზე, ერთი მხრივ, ახანგრძლივებს ქალების ემიგრაციაში ყოფნას, მეორე მხრივ კი, არ აძლევს მათ შესაძლებლობას გააკეთონ დანაზოგი სამომავლო ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და მდგრადობისთვის.

ქალთა შრომითი მიგრაციის სოციალური ფასი

მიუხედავად იმისა, რომ მიგრაცია სიღარიბის დაძლევის მნიშვნელოვანი სტრატეგიაა განვითარებადი ქვეყნებისთვის, მათ შორის, საქართველოსთვის, ქალი მიგრანტების ისტორიები მიუთითებს ხანგრძლივი ემიგრაციის სოციალურ საფრთხეებზე, რომელთა შესამცირებლადაც გარდაუვალი აუცილებლობაა ემიგრანტი ქალების დროული და ღირსეული დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობა.

კვლევები აჩვენებს, რომ დედის ემიგრაცია, ერთი მხრივ, აუმჯობესებს შვილების მატერიალური კეთილდღეობისა და განათლების მიღების შესაძლებლობებს, მეორე მხრივ კი, გამგზავნ ქვეყნებში იწვევს ფიზიკური და ემოციური ზრუნვის დეფიციტს, რაც უარყოფითად აისახება დატოვებული ბავშვების სოციალიზაციისა და რეალიზაციის პროცესებზე (Vanore, 2015). საკუთარ ოჯახთან, სახლსა და ქვეყანასთან განშორება უზარმაზარი სტრესია ემიგრანტი ქალებისთვის, განსაკუთრებით კი, არასრულწლოვანი შვილების დედებისთვის. საკუთარი მზრუნველობითი პასუხისმგებლობების დატოვება და ემიგრაციაში სხვის შვილებსა და მოხუცებზე ზრუნვა არაერთ ფსიქო-სოციალურ სირთულეს უკავშირდება. მიუხედავად იმისა, რომ რესპონდენტებს

5 საქართველოს ეროვნული ბანკი, ფულადი გზავნილები, იხ. <https://nbg.gov.ge/page/ფულადი-გზავნილები>

პირადად არ უგრძნიათ საზოგადოების მხრიდან კრიტიკა და მორალური წნეხი, თავად ხშირად აქვთ დანაშაულის გრძნობა.

„ჩვენ ერთ საქმეს ვაკეთებთ ვითომ, მაგრამ ყველაზე მთავარს ვაფუჭებთ - შვილებს ვკარგავთ, ახლობლებს ვკარგავთ, მეგობრებს ... ყველაფერს ვკარგავთ აბსოლუტურად. ჩემი შვილი 14 წლის გათხოვდა - აი ეს გააკეთა ჩემმა აქ წამოსვლამ... ამას ვერანაირი ფული ვერ ანაზღაურებს“

რე-მიგრაცია, 44

ოჯახისა და სახლისგან შორს ყოფნის ტკივილს თან ერთვის შესრულებული სამუშაოს ფიზიკური და ემოციური სირთულეები, რაც ხშირად უარყოფითად აისახება ქალების ფიზიკურ და მენტალურ ჯანმრთელობაზე. ემიგრანტი ქალების სამუშაო ხშირად ძალიან სტრესულია, გულისხმობს მუდმივად სხვის ოჯახში, „სხვისი ცხოვრებით“ ცხოვრებას და თან სდევს შრომითი უფლებების დარღვევა. ხანგრძლივი ემიგრაცია კი, თითქმის გარდაუვალად იწვევს ოჯახთან და საზოგადოებასთან გაუცხოების პრობლემას, რაც ქალებს თავს “ზედმეტად” აგრძნობინებთ საქართველოში და რე-მიგრაციის მიზეზიც ხშირად ხდება.

ოჯახებისგან შორს ყოფნასა და რთულ სამუშაო პირობებთან ერთად, ემიგრანტი ქალებისთვის სტრესულია ემიგრაციაში არალეგალურად წასვლისა და ყოფნის გამოცდილებებიც. არალეგალურად წასვლის მსურველები არაერთხელ ყოფილან თაღლითობისა და ტყუილის მსხვერპლნი, რაც კიდევ უფრო დიდ ფინანსურ ტვირთად აწვებოდა მათ; ხოლო არალეგალურად საზღვრების კვეთა ხშირად უზარმაზარ სტრესსა და საფრთხეს უკავშირდება. სტრესულია საზღვარგარეთ არალეგალურად ყოფნის გამოცდილებაც მუდმივად დეპორტაციის შიშის გამო მაშინ, როდესაც დოკუმენტის ქონას, სიმშვიდესთან ერთად, მეტი სოციალური დაცვა ახლავს თან და საშუალებას აძლევს ემიგრანტებს ისარგებლონ არაერთი ლეგალური სერვისით.

ემიგრანტი ქალების მიგრაციული გამოცდილებებიდან ჩანს, რომ ფსიქოლოგიური, სოციალური და ეკონომიკური ფაქტორები მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს როგორც მიგრანტი ქალების დროულ დაბრუნებაზე, ისე რეინტეგრაციის მდგრადობის ხარისხზე. ამასთან, ნათელია სამშობლოში დარჩენილი ოჯახის წევრების მნიშვნელოვანი როლი და პასუხისმგებლობა ამ პროცესებში.

დაბრუნებული მიგრანტი ქალების ეკონომიკური სტაბილურობის გამოწვევები

კვლევაში მონაწილე დაბრუნებული ემიგრანტი ქალებისთვის დაბრუნების მიზეზები განსხვავდება, თუმცა უფრო ხშირად პირად და ოჯახთან დაკავშირებულ ვალდებულებებს უკავშირდება, ვიდრე – ფინანსური თვითკმარობის მიღწევას. ზოგიერთ შემთხვევაში, ქალები ბრუნდებიან ფიზიკური ან ემოციური რესურსის ამოწურვის გამო, ზოგჯერ – მოხუცი მშობლის ან შვილიშვილის მოსაველეად. უფრო იშვიათად კი, ბრუნდებიან ემიგრაციის “მიზნის” მიღწევის შემდეგ, რაც შესაძლოა, მაგალითად, ვალების გასტუმრებას, უძრავი ქონების შეძენას გულისხმობდეს; თუმცა, ეს დაბრუნების შემდეგ ფინანსური კაპიტალის არსებობას და მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკურ სტაბილურობას არ ნიშნავს.

დაბრუნებული მიგრანტი ქალების ეკონომიკური სტაბილურობის ხელის შემშლელად, პირველ რიგში, სამუშაო ადგილების ნაკლებობა და დაბალი ანაზღაურება დასახელდა. დღევანდელი გამოთვლებით, საცხოვრებელი ხელფასი, რომელიც ფარავს მშრომელთა ღირსეული ცხოვრებისთვის აუცილებელ და ძირითად საჭიროებებს, 1770 ლარია⁶, საარსებო მინიმუმის დღეისათვის დადგენილ დაახლოებით 250 ლართან შედარებით⁷. წინამდებარე კვლევაში გამოიკვეთა, რომ დაბრუნებული მიგრანტი ქალებისთვის ღირსეული ანაზღაურებით სამუშაო ადგილის პოვნას ხშირად აფერხებს გამოცდილების ნაკლებობა. საერთაშორისო პრაქტიკის მსგავსად, ქართველი ემიგრანტი ქალებიც, ძირითადად, შინ შრომაში არიან ჩართულები - უვლიან ბავშვებს ან მოხუცებს, ალაგებენ სახლებს. მიუხედავად მისი ფიზიკური და ემოციური სირთულისა, შინ შრომა დაბალანაზღაურებადია და ქალებს უკარგავს თანამედროვე გამოწვევების შესაბამისად პროფესიული განვითარების შესაძლებლობებს, რაც იწვევს მათ დეკვალიფიკაციას და დაბრუნების შემდეგ შრომის ბაზარზე რეინტეგრაციისთვის რიგ ბარიერებს ქმნის. საშინაო შრომა კი, საქართველოში დაუფასებელი და მინიმალურად ანაზღაურებადია, ვერ უზრუნველყოფს ოჯახების ეკონომიკურ უსაფრთხოებას და დაბრუნებული ემიგრანტი ქალები გამოსავალს ისევ ემიგრაციაში პოულობენ: “თუ ჩემი ქვეყანა მთავაზობს და სხვა საშუალება ვერ ვნახე, რომ ვიყო ისევ დამლაგებელი... მაშინ მირჩევნია ვიყო დოლარად ანაზღაურებადი დამლაგებელი” (რემიგრაცია, 57).

შრომის ბაზარზე რეინტეგრაცია განსაკუთრებით უჭირთ 50 წელს გადაცილებულ, დაბრუნებულ მიგრანტ ქალებს, ვინაიდან ფორმალურ სექტორში, თითქმის ყველა

6 ღირსეული შრომის პლატფორმა, საცხოვრებელი ხელფასი საქართველოში, იხ. <https://shroma.ge/living-wage/>

7 საქსტატი, საარსებო მინიმუმი, იხ. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/791/saarsebo-minimumi>

პოზიციაზე, დამსაქმებლები, ძირითადად, ახალგაზრდა და გამოცდილ კადრს ეძებენ, რაც სხვადასხვა სექტორის წარმომადგენლებთან ინტერვიუებიდანაც ჩანს და რასაც ოფიციალური მონაცემებიც მოწმობს. 2020 წლის მონაცემებით, 55 წლის ასაკიდან ქალების ეკონომიკური აქტიურობის დონე თითქმის ორჯერ (48%) მცირდება (გაეროს ქალთა ორგანიზაცია, 2021). საყურადღებოა, რომ ეს ემთხვევა ემიგრანტების ოფიციალურ რიცხოვნობას ასაკის და სქესის მიხედვით - ემიგრანტი ქალების რაოდენობა აღემატება კაცების რაოდენობას 55 წლის ასაკიდან (საქსტატი, 2021b). აღნიშნული გვაძლევს ვარაუდის შესაძლებლობას, რომ არაანაზღაურებადი ზრუნვის ვალდებულებებთან ერთად, ასაკი მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა ქალების ეკონომიკური აქტიურობისთვის და მაშინ, როდესაც ისინი საქართველოს შრომით ბაზარზე აღარ წარმოადგენენ „სასურველ მუშახელს“, ისინი საზღვარგარეთ ეძებენ შემოსავლის წყაროს.

„როდესაც 50 წლის ასაკში დავბრუნდი და მივედი იმ სკოლაში, სადაც [წასვლამდე] ვმუშაობდი, მითხრეს, რომ ასაკის გამო და იმის გამო, რომ 10 წელია გაწყვეტილი გაქვთ პედაგოგიური მოღვაწეობა, ჩვენ ვერ მოგცემთ რეკომენდაციას, რომ დაბრუნდეთ სკოლაში მასწავლებლად... დაბრუნების შემდეგ, უცებ აღმოვაჩინე, რომ 50 წლის ასაკში აღარ ვჭირდები ჩემს ქვეყანას, მიუხედავად იმისა, რომ მაქვს პოტენციური და მონდომება, რომ ვიმუშაო ჩემი სპეციალობით“

რეზიუმე, 57

იმის გათვალისწინებით, რომ ემიგრანტ ქალებს ღირსეულად ანაზღაურებადი სამუშაო ადგილის პოვნის იმედი ნაკლებად აქვთ, ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ ეკონომიკური ინტეგრაციის ძირითად სტრატეგიად “საკუთარი საქმის წამოწყება” ითვლება. თუმცა, ვინაიდან ემიგრაციაში ყოფნის დროს დანაზოგის გაკეთება და კვალიფიკაციის ამაღლება ძირს, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ეს თვითდასაქმებისთვის მნიშვნელოვანი ხელისშემშლელი ფაქტორია. კვლევაში მონაწილე რამდენიმე რესპონდენტმა, რომელსაც ემიგრაციაში წასვლამდე ჰქონდა ბიზნესის მართვის გამოცდილება და/ან ფლობდა უძრავ ქონებას, შეძლო მცირედი დანაზოგის გაკეთება და დაბრუნების შემდეგ წარმატებით შეძლო საქმიანობის განახლება ან წამოწყება. იმ რესპონდენტებმა კი, რომლებმაც დაბრუნების შემდეგ სცადეს, მაგრამ ვერ შეძლეს ბიზნესის წარმატებით მართვა, ამის ძირითად მიზეზებად საჭირო რესურსების – ფინანსების, ცოდნისა და გამოცდილების – ნაკლებობა დაასახელეს. ამასთანავე, ისინი საუბრობენ ეკონომიკის ისეთ სტრუქტურულ პრობლემებზე, როგორებიცაა ქვეყანაში მყოფი მოსახლეობის დაბალი მსყიდველუნარიანობა, სოფლის

მეურნეობის დაბალფასიანი იმპორტული პროდუქტის დიდი რაოდენობა, ბაზრის არასტაბილურობა და ფასების სწრაფი ზრდა.

თვითდასაქმების მიმართულებით, ყველა რესპონდენტი აღნიშნავს, რომ ემიგრანტი ქალებისთვის მნიშვნელოვანია ბიზნესის უნარ-ჩვევების განვითარება, არსებული ბიზნესგარემოსა და შესაძლებლობების გაცნობა ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდშივე დაიწყოს, რათა უკეთ დაგეგმონ დაბრუნება და მომზადებულნი შეხვდნენ ყველა იმ წინააღმდეგობას, რაც ქვეყანაში ამ მიმართულებით ხვდებათ. ამასთან, ეს დაბრუნებისთვის დამატებით მოტივაციას შექმნის.

თვითდასაქმების შესაძლებლობებს კიდევ უფრო ამცირებს ქალების დაბალი ხელმისაწვდომობა ფინანსებზე. კვლავ უმუშევრობის მაღალი მაჩვენებლიდან გამომდინარე, სტაბილური შემოსავლების არქონასთან ერთად, ქალებისთვის სირთულეს წარმოადგენს კრედიტის მოპოვება. 2022 წლის ივნისის მდგომარეობით, საბანკო სექტორში მსესხებელთა შორის ქალების მონაწილეობის მაჩვენებელი მხოლოდ 17 პროცენტია. მიკროსაფინანსო სექტორში კი, ქალებსა და კაცებზე გაცემული სესხების მოცულობა თითქმის თანაბარია, თუმცა ქალების წვლილი მნიშვნელოვნად მაღალია სალომბარდე სესხებსა და განვადებასთან დაკავშირებულ საკრედიტო პორტფელში და დაბალია მცირე და საშუალო მეწარმეობის, აგროსესხებსა და მიკრობიზნესის სესხებში (საქართველოს პარლამენტი, 2022). ფინანსებზე ხელმისაწვდომობას ასევე ზღუდავს სესხების სიძვირე. მსოფლიო ბანკისა და სავალუტო ფონდის მონაცემებით,⁸ მხოლოდ საბანკო სესხის საშუალო სიძვირით საქართველო მსოფლიოში 32-ე ადგილზეა,⁹ ხოლო განვითარებად ქვეყნებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთი აქვს.¹⁰ ეს საკითხი მწვავედ დგას ემიგრანტი ქალების შემთხვევაშიც – ერთი მხრივ, ისინი არ ფლობენ სესხის უზრუნველსაყოფად საჭირო ქონებას, მეორე მხრივ კი, რესპონდენტებს ხშირად ბანკებთან ურთიერთობის უარყოფითი გამოცდილება აქვთ. ხშირად, ბანკის ვალი და მისი გადაუხდელობის გამო საცხოვრებლის დაკარგვის რისკი ის ბოლო წვეთია, რომელიც ემიგრაციაში წასვლის გადაწყვეტილებას განაპირობებს. საქართველოში ჩატარებული სხვა კვლევებიც ადასტურებს, რომ ვალის გადაუხდელობის გამო საცხოვრებლის დაკარგვა ხშირად უკავშირდება იძულებით ემიგრაციას სარჩოს და თავშესაფრის საძიებლად (ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის

8 მსოფლიო ბანკი/საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, საერთაშორისო ფინანსური სტატისტიკა და მონაცემები, სესხების სიძვირე (%), იხ. https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?end=2021&name_desc=false&start=1960

9 Forbes Georgia, საბანკო სესხის სიძვირით საქართველო მსოფლიოში 32-ე ადგილზეა, იხ. <https://forbes.ge/blogs/sabanko-seskhis-sidzvirith-saqarthvelo-msophlioshi-32-e-adgilze>

10 Business Media Georgia, საქართველოში სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები ძალიან მაღალია, იხ. <https://bm.ge/ka/article/saqartveloshi-sesxebze-saprocento-ganakvetebi-dzalian-magalia---mkvlevari/77472>

ცენტრი, 2020d). ბანკის სესხის აღება ასევე საჭირო ხდება ემიგრაციაში წასვლის ხარჯების დასაფარადაც, აღნიშნული ვალების გასტუმრების საჭიროება კი კიდევ უფრო ახანგრძლივებს ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდს. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, მიგრანტი ქალები ერიდებიან ამ გზის არჩევას საკუთარი საქმის წამოსაწყებად.

დაბრუნებული მიგრანტი ქალების სოციალური სტაბილურობის გამოწვევები

დაბრუნების შემდეგ ეკონომიკურ სტაბილურობასთან ერთად, რესპონდენტებისთვის მნიშვნელოვანია ჯანდაცვასა და სოციალურ სერვისებზე სრულყოფილი ხელმისაწვდომობაც.

ზრუნვის სუსტი ინფრასტრუქტურა – დაბალი ხელმისაწვდომობა სკოლამდელი აღზრდის ხარისხიან დაწესებულებებზე/საბავშვო ბაღებზე, მოხუცებულთა და ხანგრძლივ ავადმყოფთა მოვლის თითქმის არარსებული სერვისები (UN Women, 2018) – ზრდის ქალების აუნაზღაურებელ საშინაო შრომას და აფერხებს მათ ჩართულობას შრომის ბაზარზე. საქსტატის (2021) მონაცემებით, ბოლო ათ წელიწადში სამუშაო ძალის მონაწილეობა კაცებისთვის 62-67 პროცენტს შორის მერყეობს, ქალებისთვის კი – 40-46 პროცენტს შორის; ბოლო მონაცემებით კი (2023), ეს მაჩვენებელი კაცებისთვის 64 პროცენტს შეადგენდა, ქალებისთვის კი – 43 პროცენტს, რაც მიუთითებს, რომ ქალების დიდი რაოდენობა სამუშაო ძალის გარეთ არის დარჩენილი. ქალები, რომლებიც ეკონომიკურად აქტიურები არ არიან, ამის მიზეზად ოჯახთან დაკავშირებულ პასუხისმგებლობებს ორჯერ უფრო ხშირად ასახელებენ, ვიდრე კაცები (UN Women, 2018). ოჯახზე ზრუნვის გამო მუშაობისთვის თავის დანებების ფაქტს იხსენებს წინამდებარე კვლევის არაერთი მონაწილეც. ემიგრანტი ქალებს ასევე ხშირად უწევთ ემიგრაციიდან დაბრუნება მოხუცებული მშობლის ან შვილიშვილის მოსავლელად, რაც თავისთავად გამოიწვევს დაბრუნების შემდეგ ეკონომიკური რეინტეგრაციის შესაძლებლობებს. ამავე პრობლემის ნაწილია დეკრეტული შვებულების ანაზღაურების საკითხი. შრომის რეფორმის არაერთი ტალღის მიუხედავად, ზრუნვის ვალდებულების მქონე მშობლებისათვის საკანონმდებლო დაცვის მყარი გარანტიები არ შექმნილა. არსებული სისტემა, ერთი მხრივ, განსხვავებულად უდგება კერძო და საჯარო სექტორში დასაქმებულ ქალებს, მეორე მხრივ კი, საერთოდ ვერ ხედავს არაფორმალურ სექტორში დასაქმებულ და თვითდასაქმებულ ქალებს (ფრიდრიხ ებერტის ფონდი, 2022).

ზრუნვის სუსტ ინფრასტრუქტურასთან ერთად, სოციალური დაცვის ისეთი არსებითი სისტემების სისუსტე, როგორებიცაა ხანდაზმულობის პენსია და ჯანდაცვა, უმუშევრობის დახმარების არარსებობა და სოციალური დახმარების სიმწირე, ართულებს ემიგრანტების დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროცესს. კვლევის ზოგიერთი რესპონდენტი საპენსიო ასაკს მიღწეული დაბრუნდა საქართველოში, თუმცა განიხილავს რემიგრაციას, ვინაიდან პენსია მინიმალური საჭიროებების დაკმაყოფილებასაც კი ვერ უზრუნველყოფს. ამავე მიზეზით, ზოგიერთ შემთხვევაში, რესპონდენტები ემიგრაციაში უკვე საპენსიო ასაკს მიღწეულები წავიდნენ, ზოგჯერ კი წასვლის მიზეზი პენსიონერი მშობლის/მშობლების ფინანსური უზრუნველყოფაა. წინამდებარე კვლევის მიგნებებთან ერთად, არაერთი კვლევა აღნიშნავს, რომ არსებული პენსია არ არის საკმარისი ღირსეული სიბერისთვის, რაზეც ასევე მიანიშნებს ფაქტი, რომ ქვეყანაში პენსიონერების თითქმის ნახევარს ბანკიდან ვალი აქვს აღებული ყოველდღიური საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად.¹¹ მიუხედავად საპენსიო რეფორმისა, დროთა განმავლობაში კიდევ უფრო მძაფრად დადგება საპენსიო ასაკში ემიგრანტი ქალების დაუცველობის საკითხი და კვლავ წინაღობა იქნება მათი დროული დაბრუნებისთვის, ვინაიდან, მიუხედავად იმისა, რომ მათი გამომუშავებული ხელფასი დიდწილად საქართველოში მყოფი ოჯახის წევრებთან იგზავნება, მიგრანტი ქალები დაგროვებითი საპენსიო სისტემის მიღმა რჩებიან, არაფორმალურად დასაქმებული სხვა მშრომელების მსგავსად.

პენსიონერებთან ერთად, სხვა დაბალშემოსავლიან ოჯახებსაც დიდ ტვირთად აწევბათ ჯანდაცვის ხარჯები, რაც ემიგრაციაში წასვლის განმაპირობებელი თუ ემიგრაციიდან დაბრუნების დამაბრკოლებელი ერთ-ერთი ფაქტორიცაა, როგორც რესპონდენტებიც აღნიშნავენ. საყოველთაო ჯანდაცვის პოლიტიკის მიუხედავად, დღეს ჯანდაცვის ხარჯების დიდი ნაწილის (48%) დაფარვა მოქალაქეებს თავად უწევთ, მედიკამენტების მაღალი ღირებულება კი ყველაზე მძიმე ტვირთად დაბალშემოსავლიან ოჯახებს აწევბათ (ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია, 2022). რესპონდენტები იხსენებენ შემთხვევებს, როდესაც ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო საქართველოში დაბრუნებულ ქალებს (როცა მუშაობა აღარ შეეძლოთ) მკურნალობა იმდენად ძვირი დაუჯდათ, რომ მკურნალობის კურსის გავლის შემდეგ ისევ ემიგრაციაში მოუწიათ წასვლა ვალების დასაფარად.

შრომის ბაზარზე ინტეგრაციის წარუმატებლობის შემთხვევაში, დაბრუნებულ ემიგრანტ ქალთა მდგომარეობას ამწვავებს დასაქმების პოლიტიკის ისეთი ხარვეზები, როგორებიცაა უმუშევრობის დაზღვევისა და უმუშევრობის შემწეობის არარსებობა. საქართველოში სიღარიბის შემცირების მთავარი მექანიზმი მიზნობრივი სოციალური

11 სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, საპენსიო სესხების კრიზისი, ინტერვიუ ია ერაძესთან, იხ. <https://socialjustice.org.ge/ka/products/sapensio-seskhebis-krizisi-interviu-ia-eradzestan>

დახმარების პროგრამაა, რომელიც ასევე საკმაოდ ხარვეზიანია და ყველაზე ღარიბ მოსახლეობასაც კი ვერ მოიცავს სრულყოფილად (ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი, 2020b). როგორც ერთ-ერთი რესპონდენტი ამბობს, სამუშაოს პოვნის წარუმატებელი მცდელობების შემდეგ, სახელმწიფომ მას სოციალურად დაუცველის სტატუსი მიანიჭა და დაუნიშნა დახმარება 270 ლარის ოდენობით, თუმცა მას და მის არასრულწლოვან შვილს ეს შემოსავალი არ ჰყოფნით და ის ისევ ემიგრაციაში წასვლაში ხედავს გამოსავალს. საქართველოს მსგავს კონტექსტში, სადაც მაღალია არასტანდარტული და არაფორმალური მშრომელების რაოდენობა, მნიშვნელოვანია სოციალური დაცვის ისეთი სისტემა, რომლით სარგებლობაც ყველა უმუშევრად დარჩენილს შეეძლება და რომლის წინაპირობადაც სახელმწიფოს მიერ შეთავაზებული დასაქმების სხვადასხვა მომსახურება განისაზღვრება (Ibid).

ნორმატიული და პოლიტიკური გარემო

საერთაშორისო შრომითი მიგრაცია როგორც გამგზავნი, ისე მიმღები ქვეყნებისთვის მნიშვნელოვანი საკითხია და მრავალი კონვენციისა და შეთანხმების საგანია, რომელთაგან არაერთის ხელმომწერია საქართველოც, და რომელთა საფუძველზეც რიგი ვალდებულებები აქვს აღებული მიგრაციის მართვის, მათ შორის, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის მიმართულებით. შრომით მიგრაციასთან ერთად, წინამდებარე თავი მიმოიხილავს ქალთა გაძლიერებისა თუ სხვა მიმართულებით საქართველოში არსებულ იმ ნორმატიულ და პოლიტიკურ გარემოს, რომელიც პირდაპირ თუ ირიბად ახდენს გავლენას ემიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მათი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროცესზე.

ანალიზის შედეგად იკვეთება, რომ მიუხედავად მნიშვნელოვანი ნაბიჯებისა, როგორც მიგრაციის მართვის, ისე ქალთა გაძლიერების მიმართულებით, კანონმდებლობასა თუ პოლიტიკაში და იმპლემენტაციის პროცესში მნიშვნელოვანი ხარვეზები იჩენს თავს, რაც ძირითადად, სახელმწიფოს მხრიდან არასისტემურ მიდგომებსა და კანონმდებლობასა თუ პოლიტიკაში გენდერული მენსტრიმინგის ნაკლებობას უკავშირდება.

შრომითი მიგრაცია

შრომითი მიგრაციის გარშემო შეთანხმებები, ძირითადად, შრომითი მიგრანტების ღირსებისა და უფლებების დაცვისკენ არის მიმართული და მოიცავს ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა შრომის პირობები, ჯანმრთელობის დაცვა, დასაქმების სააგენტოების მუშაობა, შინ შრომის რეგულირება, შრომის ინსპექცია, სოციალური უსაფრთხოების ინსტრუმენტები და სხვ.

შრომით მიგრაციასთან დაკავშირებით, საქართველოს რატიფიცირებული აქვს შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის რიგი კონვენციები, მათ შორის, #181-ე კონვენცია „დასაქმების კერძო სააგენტოების შესახებ“, #88-ე კონვენცია „დასაქმების სამსახურის ორგანიზების შესახებ“ და „შრომისა და დასაქმების სფეროში დისკრიმინაციის შესახებ“, რომლებიც ძირითადად, ლეგალური მიგრაციის მართვისა და მშრომელთა უფლებების დაცვისკენაა მიმართული. რატიფიცირებულია ასევე გაეროს კონვენცია ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ (CEDAW), რომლის ზოგადი რეკომენდაცია #26 ხაზს უსვამს სახელმწიფოთა ვალდებულებას, პატივი სცენ და დაიცვან შრომითი მიგრანტი ქალების – როგორც ძალადობისა და დისკრიმინაციის მაღალი რისკის ქვეშ მყოფების – უფლებები და მოუწოდებს ქვეყნებს, მათ შორის საქართველოს, „შრომითი მიგრანტებისა და

მათი ოჯახის წევრების უფლებების დაცვის შესახებ“ გაეროს (1990) კონვენციის რატიფიცირებისაკენ. აღნიშნული კონვენცია გაეროს ადამიანების უფლებების დაცვის 18 საფუძველმდებარე კონვენციიდან ერთ-ერთია და მოიცავს მიგრაციის სრულ ციკლს, მათ შორის, დაბრუნებასა და რეინტეგრაციას, და მოუწოდებს სახელმწიფოებს ითანამშრომლონ არარეგულარული შრომითი მიგრანტების და მათი ოჯახის წევრების ღირსეული დაბრუნებისთვის მათ მუდმივ საცხოვრებელ ქვეყანაში.¹²

გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებში (SDGs) შეტანით, მიგრაციის საკითხებმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიმკვიდრა მთავრობებისა და განვითარების პარტნიორების დღის წესრიგში,¹³ რომლის ფარგლებშიც 2018 წელს შეიქმნა მიგრაციის გლობალური შეთანხმება (GCM). შეთანხმების ხელმომწერი სახელმწიფოები, მათ შორის საქართველო, ვალდებული არიან ითანამშრომლონ უსაფრთხო, მოწესრიგებული და რეგულარული მიგრაციის ხელშესაწყობად. შეთანხმება ითვალისწინებს მიგრაციის სრულ ციკლს, მათ შორის, დაბრუნებასა და რეინტეგრაციას, ხაზს უსვამს გენდერული მგრძობელობისა და გენდერული თანასწორობის ხელშეწყობის მნიშვნელობას, ქალებისა და გოგონების გაძლიერებას, მათი დამოუკიდებლობის, აგენტობისა და ლიდერობის აღიარებას, რათა მიგრანტი ქალები მსხვერპლის პრიზმიდან არ წარმოჩნდნენ.¹⁴

ეროვნულ დონეზე მიგრაციის მართვის სისტემის განვითარებას მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა ევროკავშირთან დაახლოების პროცესმა.¹⁵ 2010 წელს შეიქმნა მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია (მსსკ), რომელმაც მიგრაციასთან დაკავშირებული ყველა მნიშვნელოვანი აქტორი თემატურ სამუშაო ჯგუფებში გააერთიანა. კომისიამ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა შრომითი მიგრაციის საკანონმდებლო რეგულირების კუთხით, 2015 წელს დამტკიცდა პირველი საკანონმდებლო აქტი - საქართველოს კანონი შრომითი მიგრაციის შესახებ რომლის მთავარი მიზანი ლეგალური შრომითი მიგრაციის განვითარება, არალეგალური შრომითი მიგრაციის

12 როგორც სახელმწიფოს მე-6 პერიოდული ანგარიშში - ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ კონვენციის (CEDAW) შესრულების შესახებ არის მოცემული, კონვენცია პრე-რატიფიცირების პროცესშია (2020).

13 მიგრაციის საკითხებზე რელევანტურია გაეროს მდგრადი განვითარების შემდეგი მიზნები: 10.2; 10.7; 17.9; 17.17.

14 მიგრაციის გლობალური შეთანხმება, იხ. https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf

15 „პარტნიორობა მობილურობისთვის“ ინიციატივის ფარგლებში საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ხელი მოეწერა არალეგალური მიგრაციის წინააღმდეგ ბრძოლის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტებს, შეთანხმებებს „ვიზების გაცემის პროცედურის გამარტივების შესახებ“ და „უნებართვოდ მცხოვრებ პირთა რეადმისიის შესახებ“, რომელიც მიზნად ისახავს ევროკავშირის ტერიტორიაზე არალეგალურად მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეების საქართველოში დაბრუნებას.

და ტრეფიკინგის შემცირებაა. აღნიშნული კანონი არეგულირებს საქართველოდან შრომითი მიგრაციის საკითხებს შუამავალი კომპანიების რეგულირებისა და ემიგრირების მსურველთა ინფორმირების გზით. მიუხედავად იმისა, რომ არაერთი საერთაშორისო კონვენცია და შეთანხმება ხაზს უსვამს შრომითი მიგრანტი ქალების წინააღმდეგ დისკრიმინაციის, ექსპლუატაციისა და ძალადობის მაღალ რისკებს, კანონი სრულიად დაცლილია გენდერული ასპექტებისგან.

მიგრაციის მართვის კონკრეტული ინსტრუმენტები და პრიორიტეტები განსაზღვრულია მიგრაციის სტრატეგიაში. უახლესი, 2021-2030 წლების, სტრატეგია განსაზღვრავს სამშობლოში დაბრუნებულ მოქალაქეთა მდგრადი რეინტეგრაციის ხელშეწყობის მნიშვნელობას. სტრატეგიის მიხედვით, დაბრუნების ტენდენციის ზრდის პარალელურად, მნიშვნელოვანია არსებული სარეინტეგრაციო პროგრამების გაუმჯობესება, როგორც ბიუჯეტის გაზრდის, ასევე კომპონენტების დამატების კუთხით. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ რეინტეგრაციის თვალსაზრისით, სტრატეგია ხაზს უსვამს დაბრუნებული მიგრანტი ქალების საჭიროებების გათვალისწინებას პროგრამების შემუშავებისას. აღებული პასუხისმგებლობების და სტრატეგიაში არსებული მსგავსი ჩანაწერის მიუხედავად, გენდერული ასპექტები არ არის ასახული არც მსსკ-ს სამუშაო ჯგუფების თემატურ მიმართულებებში და არც სამოქმედო გეგმებში. 2022 და 2023 წლის სამოქმედო გეგმებში გენდერული პერსპექტივა თითქმის სრულიად უგულებელყოფილია და ქალების საჭიროებებზე აქცენტი საერთოდ არ კეთდება.

მისასაღმებელია, რომ მიგრანტი ქალებზე ორიენტირებულია „ქალებზე, მშვიდობასა და უსაფრთხოებაზე“ გაეროს უშიშროების საბჭოს რეზოლუციის განხორციელების საქართველოს 2022-2024 წლების ეროვნული სამოქმედო გეგმა, რომელიც ითვალისწინებს დაბრუნებული დევნილი მიგრანტი ქალების დაფინანსებას შემოსავლის წყაროს გაჩენის, დასაქმებისა და თვითდასაქმების მიზნით. თუმცა, რამდენადაც აღნიშნული სამოქმედო გეგმა მხოლოდ დევნილ მიგრანტებზე ვრცელდება, აუცილებელია გენდერული პერსპექტივების ინტეგრირება (მეინსტრუმინგი) მიგრაციის 2023 წლის სამოქმედო გეგმაში, ერთი მხრივ, შრომითი მიგრანტი ქალების უფლებების დასაცავად, დისკრიმინაციასთან, ექსპლუატაციასა და ძალადობასთან საბრძოლველად, მეორე მხრივ კი, მათი სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის ხელშესაწყობად.

ქალთა გაძლიერება

როდესაც ვსაუბრობთ მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკურ სტაბილურობაზე, მნიშვნელოვანია ქვეყანაში არსებული გენდერული თანასწორობის პოლიტიკისა და ქალთა გაძლიერების დღის წესრიგის ანალიზი, რამდენადაც ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ, ქალების მდგრადი რეინტეგრაციისთვის ხელისშემშლელია

ის სტრუქტურული ბარიერები, რომლებიც ზღუდავს ქალების თანაბარი მონაწილეობის შესაძლებლობებს ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ქალების გაძლიერების ხელშემწყობი ინსტიტუციური მექანიზმების დანერგვა პეკინის დეკლარაციის და სამოქმედო პლატფორმის (BpfA) ერთ-ერთი მთავარი მიზანია და გულისხმობს, ერთი მხრივ, გენდერული თანასწორობის გაძლიერებაზე მიმართული კონკრეტული სტრატეგიების, გეგმებისა და პროგრამების შექმნას, და მეორე მხრივ, გენდერული პერსპექტივების ინტეგრირებას (გენდერულ მეინსტრიმინგს) კანონმდებლობასა და საჯარო პოლიტიკის ყველა სფეროში, იმგვარად, რომ ნებისმიერი გადაწყვეტილება დაეყრდნოს ქალსა და კაცზე გავლენების შეფასებასა და გენდერულ ანალიზს.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ინსტრუმენტთა შორის ასევე მნიშვნელოვანია გაეროს კონვენცია „ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, რომელიც ზოგად, თუმცა საბაზისო ჩარჩოს ქმნის გენდერული მეინსტრიმინგის ეფექტურად განხორციელებისათვის და სახელმწიფოებს ქალთა მიმართ დისკრიმინაციის აღმოფხვრისთვის დაუყოვნებელი ზომების/პოლიტიკის მიღებისკენ მოუწოდებს (მუხლი 2 და ზოგადი რეკომენდაცია #28). აღნიშნული რეკომენდაცია ექვემდებარება ლოგიკას, რომ ქალთა პერსპექტივების გათვალისწინებლობა, როგორც კანონმდებლობის, ისე პოლიტიკისა თუ პროგრამების ნეიტრალური ხასიათი, არაპირდაპირი დისკრიმინაციის წყაროა, ვინაიდან ყურადღების მიღმა ტოვებს არსებულ გენდერულ უთანასწორობებს და ამით აძლიერებს მათ.

მიგრაციის მართვის პასუხისმგებლობასთან ერთად, გაეროს მდგრადი განვითარების ზემოხსენებული მიზნები გენდერული თანასწორობის უზრუნველყოფისა და ქალთა გაძლიერების ხელშესაწყობის კუთხითაც მნიშვნელოვან პასუხისმგებლობას გულისხმობს, ავალდებულებს რა სახელმწიფოებს ხელი შეუწყონ ქალთა სრულ და ეფექტიან მონაწილეობას პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ყველა დონეზე და ა.შ.

ბოლო წლების განმავლობაში ამ მიმართულებებით არაერთი ნაბიჯი გადაიდგა. კონსტიტუციაში განხორციელებული ცვლილებების შედეგად, სახელმწიფომ გენდერული თანასწორობის მიღწევას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა. 2014 წელს მიღებული კანონი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ ქვეყანაში თანასწორობის უზრუნველყოფის ძირითად ნორმატიულ ჩარჩოს წარმოადგენს, რომლის ქვეშაც უფლებების დაცვაზე პასუხისმგებლობა, ძირითადად, სახალხო დამცველსა და სასამართლოს ეკისრება. ასევე, არსებითი მნიშვნელობისაა 2010 წელს მიღებული კანონი „გენდერული თანასწორობის შესახებ“, რომლის მიზანია სათანადო პირობების შექმნა ქალისა და მამაკაცის თანასწორი უფლებების,

თავისუფლებებისა და შესაძლებლობების რეალიზებისათვის (საქართველოს პარლამენტი, 2021a, UNDP). კანონი ასევე განსაზღვრავს გენდერული თანასწორობისა და ქალების გაძლიერების ინსტიტუციურ მექანიზმებს, რომლებიც ხელისუფლების სხვადასხვა შტოს და დონეს მოიცავს. ესენია: გენდერული თანასწორობის მუდმივმოქმედი საპარლამენტო საბჭო (შემდგომში - გენდერული თანასწორობის საბჭო); გენდერული თანასწორობის, ქალთა მიმართ და ოჯახში ძალადობის საკითხების უწყებათაშორისი კომისია; გენდერული თანასწორობის მუნიციპალური საბჭოები და სახალხო დამცველის აპარატი. თუმცა, უახლესი შეფასებებით, აღნიშნული კანონი კვლავ არაეფექტიანი მექანიზმია გენდერული თანასწორობის უზრუნველყოფის კუთხით, ვინაიდან არ მოიცავს სრულყოფილ ვალდებულებებს შესაბამისი უწყებებისთვის; არ აკეთებს აქცენტს გენდერული მენისტრიმინგის მნიშვნელობასა და მისი ინსტრუმენტების პრაქტიკაში დანერგვაზე; და არ ადგენს ეფექტიანი განხორციელების ვალდებულებებს (საქართველოს პარლამენტი, 2021a).

საგულისხმოა, რომ გენდერული თანასწორობის საბჭო გენდერული მენისტრიმინგის პრაქტიკაში გამოყენების კუთხით მნიშვნელოვან მექანიზმს წარმოადგენს. კერძოდ, საბჭო იყენებს ისეთ ინსტრუმენტებს, როგორებიცაა: საქართველოს კანონმდებლობაში არსებული გენდერული უთანასწორობის აღმოფხვრის უზრუნველსაყოფად წინადადებების შემუშავება, აღმასრულებელი ხელისუფლების გენდერულ საკითხებთან დაკავშირებული საქმიანობის ზედამხედველობა და სხვ. მისასაღებელია, რომ ბოლო წლებში განსაკუთრებით ხილვადი გახდა საბჭოს მიერ სხვადასხვა ინსტრუმენტის, მათ შორის, გენდერული გავლენის შეფასების გამოყენება. თუმცა, კვლევები აჩვენებს, რომ ეს მეტწილად განხორციელდა საერთაშორისო დონორების ინიციატივითა და მათი დაფინანსებით (ჯალალანია, 2021). როგორც ინტერვიუებიდან ირკვევა, დონორების როლი საბჭოს საქმიანობაში გადამწყვეტია, ვინაიდან დღეისათვის საბჭოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვან გამოწვევას რესურსების სიმწირე წარმოადგენს, რასაც ნაწილობრივ ავსებს განვითარების პარტნიორების ფინანსური და ექსპერტული დახმარება. რამდენადაც გენდერული მენისტრიმინგის შემუშავების ვალდებულება არ არის განსაზღვრული გენდერული თანასწორობის შესახებ კანონში, რიგი საკითხები ყურადღების მიღმა რჩება. მათ შორის, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოს კანონი შრომითი მიგრაციის შესახებ და მიგრაციის სამოქმედო გეგმა სრულიად დაცლილია გენდერული პერსპექტივებისგან. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია გაიზარდოს საბჭოს მხარდაჭერა შრომითი მიგრაციის გენდერულად მგრძობიარე საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ჩარჩოს შექმნაში.

შრომითი მიგრაციის პოლიტიკის გენდერული მგრძობელობის გაზრდის საწყის წერტილად შეიძლება ჩაითვალოს გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) მხარდაჭერით, საბჭოს მიერ შემუშავებული ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების სახელმწიფო კონცეფცია, რომელიც ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების სისტემური საკითხების განსაზღვრისას ხაზს უსვამს ემიგრანტი ქალებისა და მათი ოჯახის

წევრების მდგრადი და გრძელვადიანი ეკონომიკური გაძლიერების აუცილებლობას. სახელმწიფოს პოლიტიკისა და მანდატის არსებობისთვის წინ გადადგმული ნაბიჯია ეკონომიკური გაძლიერების კონცეფციაში ემიგრანტი ქალების დამოუკიდებელ ჯგუფად გამოყოფა და სიღარიბის შემცირებაში მათი როლის მნიშვნელობაზე ხაზგასმა, თუმცა აუცილებელია, რომ მსჯელობა გასცდეს მიგრანტი ქალების ფორმალურ ეკონომიკაში გადაყვანის ხელშეწყობას და მოიცვას კონცეფციის ისეთი მიმართულებებიც, როგორებიცაა ზრუნვის შრომა, დისკრიმინაციულ სოციალურ ნორმებთან ბრძოლა, ეკონომიკურ რესურსებზე თანაბარი წვდომა და სხვ. ამასთანავე, მნიშვნელოვანია, რომ მსგავსი პოლიტიკის დოკუმენტებიდან ჩანაწერები გადაითარგმნოს კონკრეტულ სამოქმედო გეგმებში, ადეკვატური რესურსების გამოყოფით, საჭირო ინსტრუმენტებისა და მექანიზმების შემუშავებით, და არ დარჩეს დონორის მხრიდან წამოსულ ცალკე მდგომ ინიციატივად.

ეკონომიკური გაძლიერებისა და განვითარების პოლიტიკა

როგორც ზემოთ განხილული ნორმატიული და პოლიტიკური კონტექსტი აჩვენებს, შრომითი მიგრაციისა და ქალთა გაძლიერების საკითხები სხვადასხვა ურთიერთგადამკვეთ სტრატეგიულ სექტორთან არის დაკავშირებული, რომელთაგან საგულისხმოა ეკონომიკური და ზოგადი განვითარების სტრატეგიები.

ერთ-ერთი უახლესი ჩარჩო „ხედვა 2030 – საქართველოს განვითარების სტრატეგია“, რომელიც სხვადასხვა სექტორს მოიცავს, მიგრაციის მიმართულებით ორ კომპონენტზე ამახვილებს ყურადღებას: (1) ლეგალური შრომითი მიგრაციის ხელშეწყობა, რაც მოიცავს საზღვარგარეთ დროებით ლეგალურად დასაქმების (ცირკულარული შრომითი მიგრაციის) ხელშეწყობა/განვითარებას და საქართველოში შრომითი მიგრაციის რეგულირებასა და მართვის გაუმჯობესებას (ამოცანა 5.2); (2) ქმედითი ნაბიჯების გადადგმა დიასპორასთან მდგრადი კავშირების, უწყვეტი კომუნიკაციისა და ორმხრივად სარგებლიანი თანამშრომლობის განვითარებისათვის; ასევე, საზღვარგარეთ მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეების სამშობლოში ღირსეული დაბრუნების ხელშესაწყობად (თავი 2.1.1). რაც შეეხება ეკონომიკური განვითარების მიმართულებას, აქ ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების კომპონენტი ძალიან ზედაპირულად არის მოხსენიებული და ყურადღებას ამახვილებს გენდერულად დაბალანსებული დასაქმების სერვისების შექმნაზე, სამუშაო ადგილზე სექსუალური შევიწროებისა და გენდერული დისკრიმინაციის აღმოფხვრაზე, გენდერულ ქრილში ბიზნესის სტატისტიკის წარმოებაზე (ამოცანა 3.1).

საგულისხმოა, რომ იმ მოცემულობაში, როდესაც ემპირიული მონაცემები შრომითი მიგრაციის ფემინიზაციის ტენდენციებზე მიანიშნებს, საერთაშორისოდ აღებული ვალდებულებები კი ხაზს უსვამს შრომითი მიგრანტი ქალების უფლებების დაცვის აუცილებლობას, ქვეყნის განვითარების ძირითადი სტრატეგიული დოკუმენტის შესაბამისი კომპონენტები სრულიად დაცლილია გენდერული პერსპექტივებისგან. ამასთანავე, ხედვის დოკუმენტი პრიორიტეტულად განსაზღვრავს დაბრუნებისა და რეადმისიის პროცესს, რაც, რა თქმა უნდა, მისასაღებელია, თუმცა პარალელურად, აუცილებელია საჭიროებებზე მორგებული და გენდერულად მგრძობიარე რეინტეგრაციის პროგრამების გაფართოება, რომლებიც ბმავს იქნება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტულ მიმართულებებთან. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რეინტეგრაციის მიმართულებით არსებული გამოწვევები კიდევ უფრო გაიზრდება და ძალიან მძიმედ აისახება დაბრუნებული მიგრანტების და მათი ოჯახების სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

ქალთა გაძლიერებისა და გენდერული თანასწორობის მიღწევის მნიშვნელოვანი იარაღია ეკონომიკური გაძლიერება, რომელიც გულისხმობს ქალების შესაძლებლობას, მონაწილეობა მიიღონ და თანაბრად ისარგებლონ ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური ზრდის პროცესით და ამავედროულად, აქტიურად ჩაერთონ გადაწყვეტილების მიღების პროცესებში. ქალთა ეკონომიკური გაძლიერების მიმართულებით მნიშვნელოვანი დოკუმენტია მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების 2021-2025 წლების სტრატეგია, რომლის ძირითადი 7 პრიორიტეტიდან ერთ-ერთი გულისხმობს სახელმწიფო სტრუქტურების შესაძლებლობების გაზრდის გზით ქალთა მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობას დასაქმების „არატრადიციულ“ სფეროებში ქალების ჩართულობის მხარდაჭერის, სახელმწიფო პროგრამებში ქალების მონაწილეობის წახალისების, ქალებში ციფრული უნარ-ჩვევების გაძლიერებისა და გენდერული მიდგომების განვითარების მიმართულებით. ეკონომიკურ გაძლიერებასთან კავშირში მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ფინანსური წიგნიერების საკითხიც, ვინაიდან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ფულადი გზავნილების მართვა, დანაზოგის გაკეთება და სხვა ფინანსური საკითხები პრობლემურია როგორც მიგრანტების, ისე მათი ოჯახის წევრებისთვის. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანი ნაბიჯია საქართველოს ეროვნული ბანკის 2023 წლის ფინანსური განათლების ეროვნულ სტრატეგიაში¹⁶ მიგრანტებისა და მათი ოჯახის წევრების ფინანსური განათლების საჭიროებაზე ხაზგასმით. აუცილებელია, ეს საკითხი აისახოს შესაბამის სამოქმედო გეგმაში, კონკრეტული ინდიკატორების, ამოცანების, სამოქმედო დროითი ჩარჩოსა და ადეკვატური რესურსების განსაზღვრით.

16 საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება საქართველოს ფინანსური განათლების ეროვნული სტრატეგია 2023-ის დამტკიცების შესახებ, იხ. <https://finedu.gov.ge/storage/files/doc/სტრატეგია%202023.pdf>

კვლევები აჩვენებს, რომ განსაკუთრებით მაღალია სოფლად მცხოვრები ქალების სოციალურ-ეკონომიკური მოწყვლადობა (საქართველოს პარლამენტი, 2021b). საქართველოს სოფლის მეურნეობის და სოფლის განვითარების 2021-2027 სტრატეგია საუბრობს სოფლად მცხოვრები ქალების გამოწვევებსა და წინააღმდეგობებზე, თუმცა, ამოცანებში არ ასახავს კონკრეტულ საკითხებს და აქცენტს მხოლოდ გენდერულად სეგრეგირებული მონაცემების შეგროვებასა და დამუშავებაზე აკეთებს, რაც პრაქტიკაში, როგორც წესი, გამოხატულია მხოლოდ სქესის ნიშნით სეგრეგირებულ მონაცემებში და არ მოიცავს სოციალურ-ეკონომიკურ მახასიათებლებს. ცალკეულად 2021-2023 წლების სამოქმედო გეგმა კი ორ კომპონენტში ახსენებს ქალებს - ესენია უნარების განვითარება და არასასოფლო-სამეურნეო მიმართულებით ქალების დასაქმების ხელშეწყობა. აღსანიშნავია, რომ ორივე კომპონენტში მითითებულია ევროკავშირის მიერ მხარდაჭერილი ENPARD-ის პროგრამა, რაც აჩვენებს, რომ მსგავსად სხვა სფეროებისა, ქალთა გაძლიერების კომპონენტი აქაც დონორის ინიციატივას წარმოადგენს და არა – სახელმწიფოს საერთო პოლიტიკის ნაწილს.

დაბრუნებულ მიგრანტთა მხარდაჭერის პროგრამები

როგორც უკვე აღინიშნა, შრომითი მიგრაციისა და ქალთა გაძლიერების საკითხები სხვადასხვა ურთიერთგადამკვეთ სექტორთან არის დაკავშირებული. წინამდებარე თავი განიხილავს, თუ რა სახელმწიფო და არასახელმწიფო პროგრამებია დღეს ორიენტირებული უშუალოდ მიგრანტების დაბრუნების და მდგრადი რეინტეგრაციის ხელშეწყობაზე; და სხვა სექტორულ, განსაკუთრებით კი, ეკონომიკურ გაძლიერებაზე ორიენტირებულ რა პროგრამებს შეუძლია შეუწყოს ხელი მიგრანტების დროულ დაბრუნებას და მდგრად რეინტეგრაციას; რამდენად არის ასახული ზემოთ განხილული ნორმატიული თუ პოლიტიკური დღის წესრიგი კონკრეტულ პროგრამულ ნაბიჯებში და რამდენად ითვალისწინებს გენდერულ განზომილებებს.

პროგრამების ანალიზი აჩვენებს, რომ ნორმატიული და პოლიტიკური ჩარჩო დოკუმენტების მსგავსად, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის არსებული პროგრამები ნაკლებად არის გენდერულად სენსიტიური; ხშირად ფრაგმენტულია და ვერ პასუხობს ქალი მიგრანტების საჭიროებებს; დაბალი მდგრადობით ხასიათდება, მწირი რესურსებით ფუნქციონირებს და აქვს დაფარვის ვიწრო არეალი - ვერ ითვალისწინებს მიგრაციისა და მიგრაციიდან დაბრუნების მასშტაბებს, მათ შორის, არ მოიცავს საზღვარგარეთ ლეგალურად მყოფ მიგრანტებს, რომლებიც ხშირად იგივე გამოწვევების წინაშე დგებიან რეინტეგრაციის თვალსაზრისით, როგორც არალეგალური მიგრაციიდან დაბრუნებული მიგრანტები. სექტორულ პროგრამებს მეტი მდგრადობა ახასიათებს, თუმცა ხშირად ეს პროგრამებიც არ არის გენდერულად სენსიტიური და დაბრუნებული მიგრანტი ქალებისთვისაც მათზე ხელმისაწვდომობას ზღუდავს იგივე სტრუქტურული გამოწვევები, რომლის წინაშეც დგანან, ზოგადად, ქალები საქართველოში.

დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამები

საქართველოში დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამებს, სა-ხელმწიფოსთან ერთად, ახორციელებენ საერთაშორისო ორგანიზაციები თუ ცალ-კეული სახელმწიფოების განვითარების ფონდები, ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური ჩართულობით.

მიგრაციის სტრატეგიის სამოქმედო გეგმის საფუძველზე, სამშობლოში დაბრუნებულ მიგრანტთა წარმატებული, მდგრადი და გრძელვადიანი რეინტეგრაციის მიზნით, სსიპ - დევნილთა, ეკომიგრანტთა და საარსებო წყაროებით უზრუნველყოფის სააგენტო 2015 წლიდან ახორციელებს „დაბრუნებულ მიგრანტთა სარეინტეგრაციო დახმარების

სახელმწიფო პროგრამას“. პროგრამის სამიზნე ჯგუფია დაბრუნებული ემიგრანტი, რომელიც არის საქართველოს მოქალაქე ან საქართველოში მუდმივი ცხოვრების უფლების მქონე პირი; საზღვარგარეთ იმყოფებოდა უწყვეტად ერთ წელზე მეტი ვადით არალეგალურად, ან მოთხოვნილი/მიღებული ჰქონდა თავშესაფარი; და საქართველოში დაბრუნებიდან 1 წლის განმავლობაში დარეგისტრირდა პროგრამაში.

სარეინტეგრაციო დახმარების პროგრამით გათვალისწინებულია სამშობლოში დაბრუნებული მიგრანტებისთვის ისეთი სერვისების მიწოდება, როგორებიცაა სამედიცინო დახმარება 50-1000 ლარის ოდენობით; დროებითი საცხოვრებელი უზრუნველყოფა - არაუმეტეს 6 ლამით, გადაუდებელი საჭიროების შემთხვევაში; პროფესიული მომზადება-გადამზადება და კვალიფიკაციის ამაღლების ხელშეწყობა გათვალისწინებულია სახელმწიფოს დასაქმების ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამაში ჩართულობით, ან პროფესიული სწავლების დაფინანსება 1000 ლარის ოდენობით; სოციალური პროექტების მხარდაჭერა არაუმეტეს 4000 ლარის ღირებულების ტექნიკა-დანადგარებითა თუ სხვა აღჭურვილობით. საგულისხმოა, რომ ყველა სხვა კომპონენტისგან განსხვავებით, ამ უკანასკნელი სერვისის მისაღებად წარდგენილი განაცხადების განხილვა უფრო ხანგრძლივი პროცესია და ფასდება ქულათა სისტემით, სადაც ყურადღება ექცევა განმცხადებლის გამოცდილებას, ფასდება პროექტის რისკები და მდგრადობა, მიგრაციის ისტორია და მოწყვლადობა. სააგენტოს ინფორმაციით, სოციალური პროექტების დაფინანსებისთვის ამ ეტაპზე კონკრეტული კვოტები და პრიორიტეტული ჯგუფები არ არის განსაზღვრული, თუმცა პრაქტიკაში ყურადღება ექცევა ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა, მაგალითად, მარტოხელა დედობა, მცირეწლოვანი შვილის ყოლა და სხვ.

არასახელმწიფო პროგრამებს შორის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ პროგრამას 2003 წლიდან ახორციელებს მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის (IOM) საქართველოს მისია. სახელმწიფო პროგრამის მსგავსად, ნებაყოფლობითი დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროგრამაც (AVRR) განკუთვნილია საქართველოს იმ მოქალაქეებისთვის, რომლებიც უნებართვოდ იმყოფებოდნენ საზღვარგარეთ ან უარი ეთქვათ ევროკავშირში თავშესაფრის მოთხოვნაზე.

სახელმწიფო სარეინტეგრაციო პროგრამისგან განსხვავებით, AVRR-ის პროგრამა მოიცავს სერვისებს როგორც გამომგზავრებამდე, ისე საქართველოში დაბრუნების შემდეგ. სერვისები განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით და ძირითადად მოიცავს შემდეგ კომპონენტებს: სამედიცინო დახმარება, გამომგზავრებისა და მიღება/დახვედრის უზრუნველყოფა, ფინანსური დახმარება, საცხოვრებელი, დახმარება ბიზნესის დაწყებისთვის, გადამზადება და დასაქმების ხელშეწყობა. აღსანიშნავია სხვადასხვა დროს დაბრუნებული მიგრანტების მონაწილეობით ჩატარებული შეხვედრები, რომელთა საშუალებითაც დაბრუნებულ მიგრანტებს აქვთ შესაძლებლობა ერთმანეთს გაუზიარონ თავიანთი მიგრაციული გამოცდილებები. პროგრამის

შეფასებისას იკვეთება, რომ ძირითადად ქალი მიგრანტების მონაწილეობით ჩატარებული ეს შეხვედრები მნიშვნელოვანი კომპონენტი აღმოჩნდა ფსიქო-სოციალური რეაბილიტაციის პროცესში.

ადგილობრივ ორგანიზაციებთან ინტერვიუების საფუძველზე ირკვევა, რომ ბოლო 3 წლის განმავლობაში განხორციელებული სხვა არასახელმწიფო პროგრამები IOM-ის პროგრამასთან შედარებით მცირე მასშტაბისაა, ძირითადად დაფინანსებულია საფრანგეთისა და გერმანიის სახელმწიფო უწყებების მიერ და მხოლოდ აღნიშნულ ქვეყნებში არალეგალურად მყოფი მიგრანტების დაბრუნებას და რეინტეგრაციას ისახავს მიზნად. აღნიშნული პროგრამებით განსაზღვრული სერვისები ზემოთ განხილული სარეინტეგრაციო სერვისების მსგავსია და გულისხმობს სამედიცინო დახმარებას, პროფესიული საგანმანათლებლო კურსების დაფინანსებას, დასაქმების ხელშეწყობასა და პროექტების დაფინანსებას 1500-3000 ევროს ოდენობით.

როგორც ინტერვიუებიდან ირკვევა, სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში მცირე ბიზნესის ხელშეწყობის მიზნით დაფინანსებული პროექტები სოფლად მცხოვრები დაბრუნებული მიგრანტებისთვის ძირითადად მოიცავს მესაქმონლეობას და სასათბურე მეურნეობებს; ქალაქის ტიპის დასახლებებში კი ხშირია სამკერვალოების, საკონდიტროების და სხვადასხვა სახის მაღაზიის გახსნის შემთხვევები. თვითდასაქმების ხელშეწყობისთვის ასევე ხშირია სხვადასხვა სახის აღჭურვილობის შეძენის მხარდაჭერა, მათ შორის, აღჭურვილობა სილამაზის სალონისთვის, ტრაქტორი, ბენზოხერხი, სათიბი და სასოფლო სამეურნეო საქმიანობისთვის საჭირო სხვა ინვენტარი.

დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამების მდგრადობა

IOM-ის მიერ შემუშავებული რეინტეგრაციის მდგრადობის კითხვარის (RSS) მიხედვით, საქართველოში სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში დაბრუნებული მიგრანტების რეინტეგრაციის შედეგები შეფასებულია 0.61 ქულით (0-1 სკალაზე), რაც 0.049 ქულით ჩამორჩება გლობალურ ნიშნულს. ყველაზე დაბალი მდგრადობით ხასიათდება ეკონომიკური კომპონენტი, ყველაზე მაღალი ქულა კი ფსიქო-სოციალურ კომპონენტს აქვს (IOM, 2021). როგორც სახელმწიფო, ისე არასახელმწიფო სარეინტეგრაციო პროგრამების შემთხვევაში, მიმართვიანობა, ძირითადად, ერთჯერადი დახმარების სახით მედიკამენტების დაფინანსებასა და მცირე ბიზნესის ხელშეწყობაზეა. წინამდებარე კვლევის მიგნებებიც აჩვენებს, რომ რეინტეგრაციის პროცესში პირველ ადგილზე ყოველთვის ეკონომიკური სირთულეებია.

სარეინტეგრაციო პროგრამების შეფასების მიხედვით, შემოსავლის წყაროს გაჩენის მიზნით დაფინანსებული პროექტების დაახლოებით 50-60% წარმატებით

მუშაობს და ოჯახებისთვის ყოველდღიური შემოსავლის მნიშვნელოვანი წყაროა. თუმცა, სარეინტეგრაციო გრანტთან ერთად, მსგავსი ბიზნეს პროექტების წარმატებისთვის მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა გარკვეული საწყისი ფინანსური თუ სხვა სახის კაპიტალის – შენობა, მიწა, ბიზნესის მართვის გამოცდილება – ფლობა. მსგავსი ტენდენცია იკვეთება წინამდებარე კვლევაშიც. მიგრანტი ქალები, რომლებსაც არ აქვთ რაიმე სახის საწყისი კაპიტალი, წარმოუდგენლად მიიჩნევენ 3000-4000 ლარით ბიზნეს საქმიანობის დაწყებას. მათთვის ასევე მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა შესაბამისი ცოდნისა და გამოცდილების ნაკლებობა, რაც ნაკლებად არის გათვალისწინებული სარეინტეგრაციო პროგრამების შემუშავებისას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საშემოსავლო პროექტების დაფინანსებისას ყურადღება ექცევა განმცხადებლის გამოცდილებას, პროექტის რისკებსა და მდგრადობას, რომელთა აღწერაც, გარკვეულწილად, ბიზნეს გეგმის შემუშავების უნარებსაც საჭიროებს, რაც დაბრუნებულ მიგრანტ ქალებს იშვიათად აქვთ. ამ მიმართულებით, გამოიკვეთა შეღავათიანი/დაბალპროცენტიანი სესხებით უზრუნველყოფის აუცილებლობაც. როგორც ზემოთაც აღინიშნა, საქართველოში საპროცენტო განაკვეთები ძალიან მაღალია, რაც, ექსპერტთა შეფასებით, განსაკუთრებით მცირე და საშუალო ბიზნესს აყენებს არასახარბიელო მდგომარეობაში.¹⁷ მიუხედავად იმისა, რომ რესპონდენტები დადებითად აფასებენ მსგავს პროგრამებს, ისინი მიიჩნევენ, რომ ეს არის ერთჯერადი დახმარება და გრძელვადიანი შედეგის მიღება რთულად წარმოუდგენიათ დამატებითი მხარდაჭერისა თუ ხელშეწყობის გარეშე.

დაბრუნებული მიგრანტები ნაკლებად ინტერესდებიან კვალიფიკაციის ასამაღლებელი არსებული კურსებით და ხშირად “დროის ფუჭად ხარჯვა” ჰგონიან, რაც შეიძლება განპირობებული იყოს იმით, რომ რთულია შედეგის მოკლე დროში დანახვა და შეზღუდულია მიღებული ცოდნის შემდგომი გამოყენების შესაძლებლობები. კვლევის ფარგლებში გამოკითხული რესპონდენტების ინფორმაციით, პროფესიული მომზადება-გადამზადების კურსებით ძირითადად ქალაქში მცხოვრები, 50 წლამდე, დაბრუნებული მიგრანტი ქალები ინტერესდებიან. ეს კურსები, ძირითადად, უკავშირდება “ქალებისთვის მისაღებად მიჩნეულ” ისეთ დარგებს, როგორებიცაა კერვა, კონდიტერია, სალონური სერვისები და, იშვიათად, საბუღალტრო საქმე. სოფლის მაცხოვრებლებს ნაკლები ინტერესი აქვთ საგანმანათლებლო კურსების მიმართ, თუმცა, ამის მიზეზი შეიძლება იყოს გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობის, ტრანსპორტირებისა და საგზაო ინფრასტრუქტურის პრობლემა, რასაც პროფესიული განათლების 2021-2025 წლების სტრატეგიაც უსვამს ხაზს. მიუხედავად იმისა, რომ პროგრამაზე მოთხოვნა მუდმივად იზრდება და, შესაბამისად, იზრდება მისი ბიუჯეტიც, კურსების გავლის

17 Business Media Georgia, საქართველოში სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები ძალიან მაღალია, იხ. <https://bm.ge/ka/article/saqartveloshi-sesxebze-saprocento-ganakvetebi-dzalian-magalia---mkvlevari/77472>

შემდეგ დასაქმების მაჩვენებელი ძალიან დაბალია, რაც პროგრამის დიზაინში არსებულ ხარვეზებზე უნდა მიუთითებდეს (ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი, 2020a). ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ პროგრამა უფასოა, სწავლა მოითხოვს სამუშაოსა და ზრუნვის ვალდებულებებისგან გათიშვას, რისი ფუფუნებაც არაფორმალურად დასაქმებულებს ნაკლებად აქვთ (სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 2018). იგივე პრობლემა იჩენს თავს დაბრუნებული ემიგრანტების შემთხვევაშიც. როგორც ინტერვიუებიდან ირკვევა, კვლევის რესპონდენტებს პრობლემურად მიაჩნიათ ახალი უნარ-ჩვევების შეძენა და კვალიფიკაციის ამაღლება ემიგრაციაში დაბრუნების შემდეგ, რამდენადაც, როგორც წესი, ეს პროცესი დროში გაწელილია და ეკონომიკური საქმიანობისგან მოწყვეტას საჭიროებს. ისინი მიიჩნევენ, რომ საგანმანათლებლო პროცესი ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდშივე, მოქნილი გრაფიკით უნდა მიმდინარეობდეს, რაც შექმნის დამატებით მოტივაციას ქალებისთვის, უკეთ მოემზადონ დაბრუნებისთვის და, შესაბამისად, მათი რეინტეგრაციის პროცესიც უფრო ეფექტური და მდგრადი იქნება. იშვიათია შემთხვევები, როდესაც რესპონდენტმა მოახერხა პროფესიული გადამზადების კურსის გავლა ემიგრაციაში, თუმცა ამან მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია დაბრუნების შემდგომ რეინტეგრაციის პროცესში.

დაბრუნების და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამების ერთ-ერთი კომპონენტი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, არის სამედიცინო დახმარება, თუმცა, მიგრანტების გამოცდილებებიდან და შეფასებებიდან გამომდინარე, შეიძლება ვიმსჯელოთ ამ კომპონენტის არაეფექტიანობაზე, ძირითადად, ჯანდაცვის სერვისებზე გამოყოფილი მწირი რესურსებიდან გამომდინარე. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მიგრანტ ქალებს საკუთარი თუ ოჯახის წევრების – განსაკუთრებით, მოხუცებული მშობლების – სამედიცინო ხარჯები დიდ ტვირთად აწევბათ, რაც რეემიგრაციასაც განაპირობებს. შესაბამისად, პროგრამებით გათვალისწინებული ერთჯერადი დაფინანსება ვერ იქნება დაბრუნების და მდგრადი რეინტეგრაციის ხელშეწყობი.

პროგრამების შეფასებისას მნიშვნელოვანია მათი დაფარვის არეალის შეფასებაც. როგორც ზემოთ აღინიშნა, პროგრამა მოიცავს მხოლოდ იმ დაბრუნებულ მიგრანტებს, რომლებიც საზღვარგარეთ არალეგალურად იმყოფებოდნენ ან მოთხოვნილი/მიღებული ჰქონდათ თავშესაფარი, ხოლო მათ, ვინც ამ კრიტერიუმებს არ აკმაყოფილებენ, საკონსულტაციო სერვისის სთავაზობს. წინამდებარე კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ ვინაიდან ემიგრაციაში ქალები, ძირითადად, ზრუნვის თუ მომსახურების სექტორში არაფორმალურად არიან დასაქმებულები, სამუშაო პირობები და ანაზღაურება თითქმის მსგავსია მიგრაციის ქვეყანაში ლეგალურად თუ არალეგალურად ცხოვრების შემთხვევაში. შესაბამისად, მიგრაციის ფემინიზაციის შედეგები და გავლენებიც მათზე თანაბრად მძიმედ აისახება, რაც მხარდაჭერის მიღების თანაბარ საჭიროებაზე მიუთითებს. 2021-2030 წლის მიგრაციის სტრატეგია საუბრობს საზღვარგარეთ ლეგალურად მყოფი ემიგრანტების დაბრუნების შემდგომი

მხარდაჭერის აუცილებლობაზე. ამის მიუხედავად, ამ დროისთვის კონკრეტული ნაბიჯები არ გადადგმულა. შესაბამის უწყებებში მიიჩნევენ, რომ ეს დამოუკიდებელი მიდგომების შემუშავებასა და დამატებით ფინანსური რესურსების მოძიებას საჭიროებს.

2021-2030 წლის მიგრაციის სტრატეგიაში ხაზგასმულია კომპონენტების და, შესაბამისად, ბიუჯეტის გაზრდის საჭიროება, თუმცა, არსებობის მანძილზე პროგრამის ბიუჯეტი მნიშვნელოვნად არ შეცვლილა - 2018 წელს 590,000 ლარიდან 650,000 ლარამდე გაიზარდა და 2023 ბიუჯეტის ჩათვლით უცვლელი დარჩა. აღნიშნული რესურსით, პროგრამა წლის განმავლობაში დაახლოებით 150-200 დაბრუნებულ ემიგრანტს აწვდის სერვისს. სააგენტოს ინფორმაციით, 2022 წელს 60-ზე მეტმა პირმა მიიღო სამედიცინო სერვისები, 175 პირს დაუფინანსდა საშემოსავლო პროექტი, დასაქმების სააგენტოსთან გადამისამართდა 60 დაბრუნებული მიგრანტი, საიდანაცოთხს დაუფინანსდა კერძო სასწავლო კურსი, 9 ადამიანი კი განთავსდა სასტუმროში. IOM-ის წარმომადგენლების ინფორმაციით, ბოლო სამი წლის განმავლობაში IOM AVR-ის პროგრამის დახმარებით საქართველოში დაბრუნდა 1356 მიგრანტი, საიდანაცო 777 იყო შრომითი ემიგრაციიდან დაბრუნებული ქალი. ხოლო 2019-2022 წლების განმავლობაში სხვა პროგრამებით ჯამში დაახლოებით 350 მიგრანტი დაბრუნდა საქართველოში, საიდანაცო 55 პროცენტი იყო ქალი.

თუკი გავითვალისწინებთ მიგრაციისა და დაბრუნების მასშტაბებს, აღნიშნული პროგრამები, სავარაუდოდ, ამ მიმართულებითაც სათანადოდ ვერ პასუხობს არსებულ საჭიროებებს. დაბრუნებული ემიგრანტების შესახებ არსებული სტატისტიკური მონაცემები რამდენიმე წყაროს ეფუძნება, რომლებიც ხშირად ფრაგმენტული და ურთიერთგადამფარავია, და ნაკლებად ასახავს რეალურ სურათს. თუმცა, მასშტაბებზე რომ წარმოდგენა შეგვექმნას, მხოლოდ ევროკავშირის/შენგენის ქვეყნებში, 2021-2022 წლის მონაცემებით, საქართველოს 26 610 მოქალაქეს წარედგინა გადაწყვეტილება ქვეყნის დატოვების შესახებ, საიდანაცო, იძულებით თუ ნებაყოფლობით, ჯამში 11 145 საქართველოს მოქალაქე დაბრუნდა, რომელთა 23% ქალი იყო.¹⁸ ასევე, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის სახელმწიფო და არასახელმწიფო პროგრამების ფარგლებში, ბოლო სამი წლის განმავლობაში სერვისი მიიღო 1706 დაბრუნებულმა მიგრანტმა, საიდანაცო 48% იყო ქალი.¹⁹

საგულისხმოა, რომ 2019 წელს ჩატარებული საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, დაბრუნებული მიგრანტების 72%-მა არ იცოდა ქვეყანაში არსებული სარეინტეგრაციო სახელმწიფო და არასახელმწიფო პროგრამების

18 Eurostat: Returns of irregular migrants: Quarterly statistics, see: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title>Returns_of_irregular_migrants_-_quarterly_statistics#Returns_of_non-EU_citizens

19 სახელმწიფო და არასახელმწიფო უწყებებისგან გამოთხოვილი ინფორმაცია.

შესახებ (მსსკ, 2023). ეს ტენდენცია წინამდებარე კვლევის შედეგებშიც გამოჩნდა. რესპონდენტებს, უმეტესწილად, დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის პროგრამების შესახებ ინფორმაცია არ აქვთ ან არსებული ინფორმაცია ფრაგმენტული და არაზუსტია, რის საფუძველზეც ემიგრანტ ქალებს, შესაძლოა, არასწორი დასკვნები გამოჰქონდეთ არსებულ პროგრამებთან დაკავშირებით.

ეკონომიკური გაძლიერების პროგრამები

ეკონომიკური გაძლიერების სახელმწიფო პროგრამებს შორის ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური პროგრამაა „აწარმოე საქართველოში“, რომელსაც 2014 წელს ჩაეყარა საფუძველი. პროგრამის ერთ-ერთი მიმართულება გულისხმობს მიკრო და მცირე ბიზნესის განვითარებას, თანამედროვე სამეწარმეო კულტურის დამკვიდრებასა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას. პროგრამა მოიცავს ბიზნესის წამოწყებისთვის ან/და არსებულის გაფართოება-გადაიარაღებისთვის აუცილებელ ფინანსურ მხარდაჭერას (30,000-40,000 ლარი) და ტექნიკურ დახმარებას, რაც გულისხმობს მეწარმეობის საკითხებისა და ბიზნესის გეგმის შედგენაში ტრენინგების ჩატარებას პოტენციური ბენეფიციარებისთვის, რომლებიც წარმატებით გაივლიან პროგრამის პირველ ეტაპს.²⁰

პროგრამის პრიორიტეტებს შორის არის ქალი მეწარმის მიერ ბიზნესის დაწყება/ გაფართოებაც. ამ კომპონენტში არ არის ქალების ვიწრო ქვეჯგუფი განსაზღვრული, თუმცა პროგრამის 2020-2023 წლების სამოქმედო გეგმა ითვალისწინებს რეგიონებში მცხოვრები მეწარმე და მოწყვლად ჯგუფებს მიკუთვნებული (მეწარმე) ქალებისთვის სამეწარმეო უნარების და საჭირო ცოდნის განვითარებას. გეგმის მიხედვით, მოწყვლად ჯგუფებს მიეკუთვნებიან ეთნიკური და რელიგიურ უმცირესობები, იძულებით გადაადგილებული პირები, შშმ ქალები, 21 წლამდე ასაკის გოგოები, 65 წელს გადაცილებული და მალალმთიან რეგიონებში მცხოვრები ქალები.²¹

2021 წლის მონაცემებით, პროგრამის „აწარმოე საქართველოში“ მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობისთვის გაცემული გრანტების ბენეფიციართა 48% არის ქალი, რაც რიცხობრივად ნამდვილად კარგი შედეგია, თუმცა, თვისებრივი განზომილების შეფასებისას, ჩატარებული კვლევები აჩვენებს, რომ დაფინანსებული ქალები დაბალპროდუქტიული საქმიანობით არიან დაკავებული და დიდი

20 აწარმოე საქართველოში, მიკრო და მცირე მეწარმეობის ხელშეწყობის პროგრამა, იხ. <https://www.enterprisegeorgia.gov/ge/ka/Business-Development/microgrants>

21 აწარმოე საქართველოში, 2020-2023 წლების სამოქმედო გეგმა, იხ. <https://www.enterprisegeorgia.gov/ge/files/1/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%A5%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%9D%20%E1%83%92%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%9B%E1%83%90.pdf>

მოცულობის გრანტებსა და საწარმოებზე ნაკლებად მიუწვდებათ ხელი (კავშირი საფარი, 2017).

წინამდებარე კვლევაში მონაწილე, პროგრამის „აწარმოე საქართველოში“ მცირე გრანტის მიმღები, დაბრუნებული ემიგრანტი ქალი აღნიშნავს, რომ პროგრამის შესახებ ინფორმაცია ემიგრაციაში ყოფნის დროს მიიღო და მიუხედავად იმისა, რომ დაბრუნების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება პირადად ფაქტორებმა განაპირობა, მსგავსი საგრანტო პროგრამების არსებობა იყო მცირე ბიძგი საქართველოში დაბრუნების „გასარისკად“. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ რესპონდენტს ემიგრაციაში წასვლამდე ჰქონდა მცირე ბიზნესის მართვის გამოცდილება, ემიგრაციაში ყოფნის დროს გაკეთებული დანაზოგი და ბიზნესისთვის შესაბამისი უძრავი ქონება, რამაც ხელი შეუწყო როგორც გრანტის მიღებაში, ასევე ბიზნესის შემდგომ წარმატებულ მართვაში.

კვლევის მიზნებისთვის ასევე საინტერესოა სოფლის განვითარების მიმართულებით არსებული სახელმწიფო პროგრამები, რომლებსაც გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს ააიპ „სოფლის განვითარების სააგენტო“ ახორციელებს. პროგრამისგან „აწარმოე საქართველოში“ განსხვავებით, სააგენტოს პრიორიტეტებში არ აქვს განსაზღვრული ქალი მონაწილეების ჩართულობა და როგორც სამინისტროს წარმომადგენლები აღნიშნავენ, არსებული პროგრამები თანაბრად ხელმისაწვდომია ყველასთვის. ქალებზე ორიენტირებულია ერთადერთი – გაეროს ქალთა ორგანიზაციის მიერ მხარდაჭერილი – საპილოტე პროექტი, რომელიც გულისხმობს მარნეულისა და ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტებში ახალი სასათბურე მეურნეობების მოსაწყობად ქალი ბენეფიციარებისთვის ფინანსურ და ტექნიკურ დახმარებას.

სააგენტოს მიერ განხორციელებული პროგრამების/პროექტების ფარგლებში 2021-2022 წლებში დაფინანსებულ/თანადაფინანსებულ ბენეფიციართა 22% ქალია (ფიზიკური პირები და ინდივიდუალური მეწარმეები).²² შეჯერებული მონაცემები აჩვენებს, რომ ქალების ჩართულობა მაღალია შედარებით მცირე ბიუჯეტური პროექტებში, რაც აიხსნება იმ გარემოებით, რომ მაღალბიუჯეტური პროექტებში მონაწილეობისთვის მაღალია თანადაფინანსების პროცენტი ან/და მოითხოვს საგირავნო ქონების ფლობის საჭიროებას, რაც ხშირ შემთხვევაში, ქალებს არ გააჩნიათ (კავშირი საფარი, 2017). საქსტატის (2017) მონაცემების მიხედვით, სასოფლო მეურნეობების სარგებლობაში არსებული მიწის ფართობის ფლობის მაჩვენებელი საგრძნობლად განსხვავდება კაცებსა (82%) და ქალებს (18%) შორის, 2020 წლის მონაცემებით კი, რეგისტრირებულ ახალ საწარმოების მფლობელთა შორის ორჯერ მეტი (59%) იყო კაცი, ქალთან შედარებით (30%).

22 ააიპის „სოფლის განვითარების სააგენტოსგან“ გამოთხოვილი საჯარო ინფორმაცია.

ყოველივე ეს აჩვენებს, რომ სექტორული პროგრამები ნაკლებად არის მიმართული ქალების ეკონომიკური გაძლიერებისკენ და ყურადღების მიღმა ტოვებს ბევრ ქალს, მათ შორის, მიგრანტებს. მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მსგავს პროგრამებში მონაწილეობის წახალისება, რამდენადაც, სარეინტეგრაციო პროგრამებისაგან განსხვავებით, სექტორულ პროგრამებს გრძელვადიანი მხარდაჭერის უფრო მასშტაბური და მყარი გარანტიები აქვს. ამასთანავე საგულისხმოა, რომ აღნიშნული სახელმწიფო პროგრამები ქალების მონაწილეობას ან საერთოდ არ ახალისებს, ან მათ აიდენტიფიცირებს, როგორც მოწყვლად და არა როგორც პრიორიტეტულ ჯგუფს, რაც მათ დახმარების მიმღებ ობიექტად წარმოაჩენს და კიდევ უფრო უწყობს ხელს მათ სტიგმატიზაციას. ეს საკითხი შესაძლოა განსაკუთრებით საყურადღებო აღმოჩნდეს მიგრანტი ქალების შემთხვევაში, რამდენადაც მსგავსი მიდგომა უგულებელყოფს მათ დამოუკიდებლობას, აგენტობას და ლიდერობას - ყველა იმ მახასიათებელს, რაც შრომითი მიგრაციით იქნა მოპოვებული.

ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება პრიორიტეტულია საქართველოში მომუშავე საერთაშორისო ორგანიზაციებისთვისაც, რომელთა მიერ დაფინანსებული პროექტები მოიცავს საგანმანათლებლო, საკონსულტაციო, საგრანტო და ე.წ. სათემო მობილიზების კომპონენტებს. პროგრამების სამიზნე ჯგუფი კატეგორიზებულია შინაარსისა და გეოგრაფიული არეალის მიხედვით და ძირითადად მოიცავს იძულებით გადაადგილებულ, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე, ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელ, სოციალურად დაუცველ, სოფლად მცხოვრებ, უმუშევარ, დაბალხელფასიან ქალებს, მართხელა და ოჯახის მარჩენალ დედებს. აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო პროგრამებთან შედარებით, საერთაშორისო დონორების მიერ დაფინანსებული პროექტები უფრო მეტად სწვდება ყველაზე მოწყვლად ჯგუფებს, რასაც პროცესში ადგილობრივი ორგანიზაციების ჩართულობაც განაპირობებს. მიუხედავად იმისა, რომ დაბრუნებული ემიგრანტი ქალი ცალკე ჯგუფად იშვიათად მოიაზრება, არსებული სამიზნე ჯგუფების ფართო ჩამონათვალი ხშირად ფარავს მათ საჭიროებებსაც.

აღნიშნული პროგრამები, რა თქმა უნდა, ეფექტიანია ინდივიდუალურ შემთხვევებში, თუმცა, რამდენადაც ქალთა გაძლიერება ფრაგმენტულად არის წარმოდგენილი სახელმწიფოს პოლიტიკაში, საერთაშორისო დონორების მიერ დაფინანსებული პროგრამები, ძირითადად, ცალკე მდგომ ინიციატივებს წარმოადგენს და შეზღუდული გავლენა აქვს უთანასწორობის სტრუქტურული ფაქტორების ცვლილებებზე.

საერთაშორისო გამოცდილება

წინამდებარე თავი განიხილავს შრომითი მიგრანტების სამშობლოში დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის მიმართულებით საერთაშორისო თუ ცალკეული ქვეყნების წარმატებულ გამოცდილებებს, რომლებიც შეიძლება გარკვეულწილად რელევანტური იყოს საქართველოს კონტექსტისთვის.

საერთაშორისო გამოცდილება აჩვენებს, რომ დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციისათვის მნიშვნელოვანია რეინტეგრაციაზე ფიქრი ემიგრაციაში წასვლამდე და მიგრაციაში ყოფნის პერიოდშივე დაიწყოს; ამასთან, პროცესში არა მარტო მიგრანტები, არამედ მათი ოჯახის წევრები და თემიც იყოს ჩართული. გამოცდილება ასევე აჩვენებს, რომ მნიშვნელოვანია პასუხისმგებლობების გადანაწილება სახელმწიფო და არასახელმწიფო უწყებებს შორის. აღსანიშნავია, რომ საუკეთესო პრაქტიკებად აღიარებული სარეინტეგრაციო პროგრამები მოიცავს ემიგრაციაში როგორც ლეგალურად, ისე არალეგალურად მყოფ პირებს, რისი საჭიროებაც წინამდებარე კვლევის შედეგადაც გამოჩნდა.

ისტორიულად და გეოპოლიტიკურად საქართველოს მსგავსი ქვეყნების გამოცდილებები აჩვენებს, რომ როგორც წესი, დაბრუნება და რეინტეგრაცია მიგრაციის ერთიანი პოლიტიკის ნაწილია და ცალკეული პროგრამული მიდგომები იშვიათად გვხვდება, განსაკუთრებით, ემიგრანტ ქალებზე მორგებული პროგრამები. დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის კომპონენტები მიგრაციის პოლიტიკაში ქვეყნების მიხედვით მეტ-ნაკლებად მსგავსია და ითვალისწინებს შემდეგ სერვისებს: დროებითი საცხოვრებელი უზრუნველყოფა, ფსიქო-სოციალური და სამედიცინო სერვისებით უზრუნველყოფა და მხარდაჭერა საარსებო წყაროების შექმნისთვის. სერვისების მიწოდების ეფექტურობა კი დამოკიდებულია როგორც გამოყოფილ ფინანსურ რესურსებზე, ასევე ჩართულ მხარეებს შორის კოორდინაციასა და თანამშრომლობაზე.

გლობალურ პრაქტიკებს შორის, საერთაშორისო საზოგადოება წარმატებულ გამოცდილებებად, ძირითადად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების (ASEAN) მიდგომებს აფასებს, სადაც ქალთა მიგრაციის მახასიათებლები საქართველოში ქალთა მიგრაციის მახასიათებლების მსგავსია (განვითარებადი ქვეყნის კონტექსტში, მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ ფონზე, ქალთა მიგრაციის მაღალი მაჩვენებელი და მონაწილეობა დაბალანაზღაურებად შინ და ზრუნვის შრომაში). შრომითი მიგრანტების უფლებების დაცვის საერთაშორისო დეკლარაციებთან და ეროვნულ კანონმდებლობებთან ერთად, რეგიონის ქვეყნებს შრომითი მიგრანტების უფლებების დაცვისა და ხელშეწყობის პასუხისმგებლობა აქვთ აღებული რეგიონული

დეკლარაციის საფუძველზეც,²³ რომლის მიზანია შრომითი მიგრაციის სრული ციკლის – ემიგრაციაში წასვლისთვის მომზადებიდან წარმომშობ ქვეყანაში დაბრუნებასა და რეინტეგრაციამდე – ეფექტიანი მართვა.

რეგიონის ქვეყნებიდან ფილიპინები ხშირად მოიაზრება ერთ-ერთ ლიდერად მიგრაციის პოლიტიკისა და შრომითი მიგრანტი ქალების მხარდაჭერის კუთხით. ფილიპინებმა ერთ-ერთმა პირველმა გაუკეთა რატიფიცირება „შრომითი მიგრანტებისა და მათი ოჯახის წევრების უფლებების დაცვის შესახებ“ გაეროს კონვენციას 1995 წელს და შრომითი მიგრაციის სამართავად დააფუძნა რამდენიმე სახელმწიფო უწყება. ფილიპინების სახელმწიფო სარეინტეგრაციო სტრატეგია მოიცავს რამდენიმე ეტაპს. პირველი აერთიანებს პროგრამებს, რომლებიც ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში ხორციელდება: საოჯახო შრომაში ჩართული მიგრანტების პროფესიული გადამზადება; უნარ-ჩვევების შეფასების პროგრამა, რაც გულისხმობს პროფესიული ცოდნისა და უნარ-ჩვევების შემოწმებას შესაბამისი ცოდნის დამადასტურებელი სერტიფიკატის გასაცემად, ფილიპინებში დაბრუნების შემდეგ დასაქმების ხელშეწყობისთვის; და საგანმანათლებლო პროგრამა, რომელიც თანხის დაზოგვაზე, ინვესტირებასა და მეწარმეობაზე აწვდის ინფორმაციას როგორც მიგრანტებს, ისე სამშობლოში დარჩენილ მათ ოჯახის წევრებს (UN Women, 2015).

ფილიპინების სახელმწიფო სარეინტეგრაციო პროგრამების მეორე ეტაპი დაბრუნების შემდგომ მხარდაჭერას გულისხმობს და მთავარ აქცენტს საარსებო წყაროების შექმნაზე აკეთებს. ეს უკანასკნელი ითვალისწინებს 20%-იანი თანამონაწილეობით ბიზნეს იდეების დაფინანსებას და საგანმანათლებლო კომპონენტებს, რომელში მონაწილეობაც როგორც დაბრუნებულ მიგრანტებს, ისე მათი ოჯახის წევრებს შეუძლიათ. პროგრამა მოწყვლად სიტუაციაში მყოფ დაბრუნებულ მიგრანტ ქალებს ცალკე სამიზნე ჯგუფად მოიაზრებს და მათაც გადამზადების პროგრამაში მონაწილეობას და ბიზნესის იდეების დაფინანსებას სთავაზობს. გარდა ამისა, ფილიპინების სარეინტეგრაციო პროგრამები მოიცავს იურიდიულ, სამედიცინო და ფსიქოლოგიურ კონსულტაციას, ასევე – სახელფასო დანამატს (ILO, 2018; ILO, 2019).

გარდა სახელმწიფო სარეინტეგრაციო პროგრამებისა, აღსანიშნავია ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციების აქტიური ჩართულობა მიგრანტების დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის პროცესში. ფილიპინური არასამთავრობო ორგანიზაცია “Atikha” იყო ერთ-ერთი პირველი მსოფლიოში, რომელმაც მიგრაციის ფემინიზაციაზე დაიწყო საუბარი და დღემდე მთავარი ფოკუსი შრომითი მიგრაციის გენდერულ ასპექტებზე აქვს. ორგანიზაციის პირველადი ინიციატივები ემიგრანტი ქალების ინდივიდუალურ გაძლიერებას ისახავდა მიზნად, მოგვიანებით კი, განვითარების უფრო ფართო

23 სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების დეკლარაცია მიგრანტი მშრომელების უფლებების დაცვისა და ხელშეწყობის შესახებ, იხ. <https://www.ilo.org/dyn/migpractice/docs/117/Declaration.pdf>

ხედვიდან გამომდინარე, ემიგრანტი ქალების სამშობლოში დარჩენილი ოჯახის წევრები და ადგილობრივი თემიც მოიცვა (UN Women, 2012).

ორგანიზაციის სტრატეგიის მიხედვით, რეინტეგრაციის პროცესი უნდა დაიწყოს ქალის შრომით მიგრაციაში წასვლის მოსამზადებელი ეტაპიდან (pre-departure). ეს გულისხმობს საგანმანათლებლო კურსს მიგრანტი ქალებისა და მათი ოჯახის წევრებისთვის, რათა მოამზადოს ისინი ხანგრძლივი მიგრაციის მოსალოდნელი გავლენებისა და შედეგებისათვის. კურსი მოიცავს ისეთ თემებს, როგორებიცაა მიგრაციით გამოწვეული გენდერული როლების ცვლილება, დისტანციური დედა-შვილობის საკითხი, ფულადი გზავნილების ეფექტური მენეჯმენტი და ის სხვა საკითხები, რომლებიც მნიშვნელოვანია ქალების მიგრაციის სოციალური ფასის შესამცირებლად.

ზემოხსენებული კვლევების მსგავსად, ორგანიზაციის გამოცდილებამაც აჩვენა, რომ დაბრუნების შემდგომ მდგრად რეინტეგრაციაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მიგრაციული გამოცდილებები. შედეგად, რეინტეგრაციის მდგრადობის გასაზრდელად, ორგანიზაცია აქცენტს აკეთებს ქალის მიგრაციაში ყოფნის პერიოდზე, ფულადი გზავნილების პოტენციალის გაზრდისა და დანაზოგების შინამეურნეობების ეკონომიკური განვითარებისკენ მიმართვის მიზნით. “Atikha”-ს ერთ-ერთი წარმატებული პროგრამაა ფინანსური განათლების და სოფლის მეურნეობაში ინვესტიციების მობილიზაციის პროგრამა, რომელიც 2008 წელს ევროკომისიისა და გაეროს მიგრაციისა და განვითარების საერთო ინიციატივების საუკეთესო პრაქტიკად დასახელდა (EC-UN Joint Migration and Development Initiatives). პროგრამა მხარს უჭერს მიგრანტ ფილიპინელებს და მათ ოჯახებს, დანაზოგის საშუალებით ინვესტიციები განახორციელონ თავიანთი წარმოშობის პროვინციაში, რათა შეძლონ სტაბილური მომავლის შენება და, ამავე დროს, წვლილი შეიტანონ ადგილობრივი თემის განვითარებაში. ეს მხარდაჭერა გულისხმობს ტრენინგებს ფინანსების მართვაში, ბიზნესის განვითარებასა და თანამშრომლობის გაძლიერებაში, ხოლო პროცესში თანაბრად არიან ჩართულები მიგრანტი ქალები და მათი ოჯახის წევრები, ადგილობრივი თემი, კოოპერატივი, არასამთავრობო ორგანიზაციები, ადგილობრივი სამთავრობო უწყებები და სხვ.

დაბრუნების შემდგომი სარეინტეგრაციო სერვისები, ძირითადად გულისხმობს კონსულტირებასა და ინდივიდუალურ მენტორობას – მიგრანტებისთვის საინვესტიციო და სამეწარმეო შესაძლებლობების შესახებ ინდივიდუალური გეგმის შედგენას (mapping), ბიზნეს იდეის განხორციელებასა და მის გრძელვადიან მართვაში მხარდაჭერას. თუმცა, ამავე დროს, მიგრაციიდან მოუშვადებლად დაბრუნებული მიგრანტებისთვის ითვალისწინებს საგანგებო მხარდაჭერის სერვისების მიწოდებას, მათ შორისაა იურიდიული და ფსიქოლოგიური კონსულტაციები, მატერიალური და არამატერიალური რესურსებით უზრუნველყოფა, გადამზადების პროგრამების შეთავაზება და სხვ.

დასკვნა

წინამდებარე კვლევა მიგრანტი და დაბრუნებული შრომითი მიგრანტი ქალების გამოცდილებისა და კანონმდებლობის, პოლიტიკის, პროგრამებისა და საერთაშორისო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე შეისწავლის ქართველი მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის საკითხებს დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის კონტექსტში.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო წლების განმავლობაში საქართველომ მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა მიგრაციის მართვის სისტემის განვითარების მიმართულებით, თუმცა მიგრაციის ფემინიზაციას საკმარისი ყურადღება არ ეთმობა. კანონმდებლობაში, პოლიტიკასა თუ პროგრამებში ვლინდება მნიშვნელოვანი ხარვეზები, რომლებიც აბრკოლებს მიგრანტი ქალების დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის პროცესს.

წინამდებარე კვლევის შედეგებმა და საერთაშორისო გამოცდილებებმა აჩვენა, რომ მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის წინაშე არსებული გამოწვევები უკავშირდება როგორც მიგრაციულ გამოცდილებებს, ისე ქვეყანაში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, და გენდერული თანასწორობის წინაშე არსებულ სტრუქტურულ გამოწვევებს.

კვლევამ აჩვენა, რომ ემიგრაციაში ყოფნის პერიოდში ქართველ მიგრანტ ქალებს ფინანსური კაპიტალისა და გამოცდილების დაგროვების და საჭირო ინფორმაციის მიღების შეზღუდული შესაძლებლობები აქვთ, რაც ერთი მხრივ, ახანგრძლივებს ემიგრაციაში ყოფნას, მეორე მხრივ კი, არ აძლევს მათ შესაძლებლობას გააკეთონ დანაზოგი სამომავლოდ ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და სტაბილურობისთვის. ეს, პირველ რიგში, გამოწვეულია ფულად გზავნილებზე ოჯახების მაღალი დამოკიდებულებით და შესაბამისი საგანმანათლებლო და საინფორმაციო კურსების არარსებობით, რაც ხელს შეუწყობდა ემიგრაციის პოტენციალის სრულ გამოყენებას და შექმნიდა მნიშვნელოვან საფუძველს მდგრადი რეინტეგრაციისთვის.

მიუხედავად იმისა, რომ შრომითი მიგრაცია სიღარიბის დაძლევის მნიშვნელოვანი სტრატეგიაა, ქალი მიგრანტების გამოცდილებები მიუთითებს ხანგრძლივი ემიგრაციის ისეთ სოციალურ საფრთხეებზე, როგორებიცაა გამგზავნ ქვეყნებში ქალების მიგრაციით გამოწვეული ფიზიკური და ემოციური ზრუნვის დეფიციტი, საკუთარ ოჯახთან განშორებით და მზრუნველობითი პასუხისმგებლობების დატოვებით გამოწვეული სტრესი, ემიგრაციაში მძიმე სამუშაო პირობებით გამოწვეული ფიზიკური თუ ემოციური სირთულეები, ხანგრძლივი განშორებით გამოწვეული გაუცხოება ოჯახის წევრებთან. აღნიშნული საფრთხეების შესამცირებლად გარდაუვალი აუცილებლობაა ემიგრანტი ქალების დროულად და ღირსეულად დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობა, რაც ემიგრაციაში წასვლისთანავე უნდა იწყებოდეს.

ხანგრძლივი ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ, ქალების მდგრადი რეინტეგრაციისთვის ხელისშემშლელია ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ფონი და ის ისტორიულად შექმნილი სტრუქტურული ბარიერები, რაც ზოგადად ქალების ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში თანაბარი მონაწილეობის შესაძლებლობებს ზღუდავს. მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკურ რეინტეგრაციას აფერხებს მაღალი უმუშევრობა, დაბალი ხელფასები; დეკვალიფიკაცია და, შედეგად, მათი ნაკლები კონკურენტუნარიანობა შრომის ბაზარზე; შეზღუდული წვდომა ზრუნვის ინფრასტრუქტურაზე; და სოციალური დაცვის არსებითი სისტემების სისუსტე – დაბალი პენსიები, ჯანდაცვის სერვისებისა და მედიკამენტების მაღალი ფასები; უმუშევრობის დახმარების არარსებობა და სოციალური დახმარების სიმწირე; სესხის გამცემი კომერციული ინსტიტუტების მიერ დაწესებული მაღალი პროცენტები; საცხოვრისთან დაკავშირებული და სხვა გამოწვევები.

საგულისხმოა, რომ იმ მოცემულობაში, როდესაც ემპირიული მონაცემები შრომითი მიგრაციის ფემინიზაციის ტენდენციებზე მიანიშნებს, საერთაშორისოდ აღებული ვალდებულებები კი ხაზს უსვამს შრომითი მიგრანტი ქალების უფლებების დაცვის აუცილებლობას, მიგრაციის ფემინიზაცია არ არის სახელმწიფოს საერთო ხედვისა და პოლიტიკის ნაწილი, ქვეყნის შესაბამისი ნორმატიულ-პოლიტიკური დღის წესრიგი კი სრულიად დაცლილია გენდერული პერსპექტივებისგან. მსგავსად, არც დაბრუნებისა და რეინტეგრაციის ხელშეწყობის არსებული პროგრამები არ არის გენდერულად სენსიტიური, მცირე ბიუჯეტისა და რეაგირებითი ხასიათის გამო, ერთჯერადი სოციალური დახმარების ეფექტი აქვს და ვერ უზრუნველყოფს დაბრუნებული მიგრანტების და მათი ოჯახების მდგრად ეკონომიკურ გაძლიერებას. არსებული პროგრამები ვერ უქმნის ემიგრანტებს დაბრუნების მოტივაციას, დაბრუნებული ემიგრანტები კი ხშირად კვლავ ემიგრაციაში ხედავენ გამოსავალს, რაც რეინტეგრაციის მდგრადობის განსაზღვრისთვის მნიშვნელოვანი კრიტერიუმია. ამასთანავე, დაფარვის ვიწრო არეალის გამო, არსებული პროგრამები ვერ ითვალისწინებს მიგრაციისა და მიგრაციიდან დაბრუნების მასშტაბებს, მათ შორის არ მოიცავს საზღვარგარეთ ლეგალურად მყოფ მიგრანტებს, რომლებიც ხშირად იგივე გამოწვევების წინაშე დგებიან რეინტეგრაციის თვალსაზრისით, როგორც არალეგალური მიგრაციიდან დაბრუნებული მიგრანტები. საგულისხმოა, რომ სექტორულ პროგრამებს მეტი მდგრადობა ახასიათებს, თუმცა ხშირად, ეს პროგრამებიც არ არის გენდერულად სენსიტიური და მათზე ხელმისაწვდომობას დაბრუნებული მიგრანტი ქალებისთვის ზღუდავს იგივე სტრუქტურული გამოწვევები, რომელთა წინაშეც დგანან ქალები საქართველოში.

რეკომენდაციები

აღნიშნულ დასკვნებზე დაყრდნობითა და საერთაშორისო კარგი პრაქტიკების გათვალისწინებით, კვლევამ შეიმუშავა სექტორული რეკომენდაციები, რომლებიც მიემართება როგორც სახელმწიფო უწყებებს, ისე საერთაშორისო თუ ადგილობრივ ორგანიზაციებს, რომლებსაც აქვთ როგორც სახელმწიფო ინიციატივების ხელშეწყობის, ისე არასახელმწიფო პროგრამების განხორციელების რესურსი.

მიგრაციის ფემინიზაციის ნორმატიული და პოლიტიკური გარემოს გაუმჯობესების მიზნით მნიშვნელოვანია:

- ▶ **საქართველოს პარლამენტის გენდერული თანასწორობის საბჭოს** აქტიური მონაწილეობით საქართველოს კანონში შრომითი მიგრაციის შესახებ, მიგრაციის სტრატეგიაში, შესაბამის სამოქმედო გეგმებსა და პროგრამებში გენდერული საკითხების სისტემური ინტეგრაცია, ქვეყნის მიერ აღებული საერთაშორისო ვალდებულებების და საუკეთესო პრაქტიკების საფუძველზე;
- ▶ **მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისიის სამუშაო ჯგუფების** თემატურ მიმართულებებს დაემატოს მიგრაციის ფემინიზაციის სამუშაო ჯგუფი, რომელიც მიგრანტი ქალების საჭიროებებს განსაზღვრავს და სექტორულ პოლიტიკაში მათი ინტერესების მხარდაჭერას უზრუნველყოფს;
- ▶ **საქართველოს პარლამენტმა** უზრუნველყოს ფუნდამენტური საერთაშორისო კონვენციების რატიფიცირება, მათ შორის, გაეროს (1990) კონვენციისა „შრომითი მიგრანტებისა და მათი ოჯახის წევრების უფლებების დაცვის შესახებ“; და გაეროსა (158) და შსო-ს იმ კონვენციებისა, რომლებიც ადამიანის უფლებების, გენდერული თანასწორობის და ქალთა შრომითი უფლებების უზრუნველყოფის მიმართულებით შეუწყობს ხელს ეროვნული მექანიზმების გაძლიერებას;
- ▶ **საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა, შესაბამის სახელმწიფო უწყებებთან თანამშრომლობით**, შეიმუშაოს დაბრუნებული მიგრანტების სისტემურად აღრიცხვის მეთოდოლოგია საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად, რომ მონაცემები დამუშავდეს კონსოლიდირებულად, მათ შორის, გენდერული და სოციალურ-ეკონომიკური მაჩვენებლების ქრილში;

მიგრაციის ფემინიზაციის სოციალური ფასის შესამცირებლად, მიგრაციის პოტენციალის მაქსიმალურად გამოსაყენებლად და მიგრანტი ქალების დროული დაბრუნების ხელშესაწყობად მნიშვნელოვანია:

- ▶ **მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისიამ** უზრუნველყოს საქართველოს მიგრაციის სტრატეგიაში დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის შესახებ

არსებული მიდგომის გადახედვა, რომ დაბრუნებისა და მდგრადი რეინტეგრაციის მხარდაჭერა ქალის ემიგრაციაში წასვლისთანავე იწყებოდეს და არ გულისხმობდეს მხოლოდ დაბრუნების შემდგომ აქტივობებს, როგორც ეს მოქმედი სტრატეგიით არის განსაზღვრული;

- **დიპლომატიური წარმომადგენლობების, საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების აქტიური ჩართულობით**, შრომით მიგრაციაში მყოფი ქალებისთვის შეიქმნას მათ სამუშაო გრაფიკზე მორგებული საგანმანათლებლო შესაძლებლობები, რომლებიც მასპინძელ ქვეყანაში პროფესიული სასწავლო კურსების დაფინანსებას ან/და საქართველოში არსებულ კურსებში მათ დისტანციურ მონაწილეობას უზრუნველყოფს;
- **მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისიამ** მიგრაციის სტრატეგიასა და სამოქმედო გეგმაში ფულად გზავნილებზე დამოკიდებული ოჯახის წევრები განსაზღვროს პრიორიტეტულ ჯგუფად; სამოქმედო გეგმით განსაზღვრულმა პასუხისმგებელმა ორგანოებმა უზრუნველყონ შესაბამის პროგრამებში მათი აქტიური ჩართულობა, რათა ქალის ემიგრაციაში ყოფნისას მაქსიმალურად იქნეს გამოყენებული მიგრაციის პოტენციალი;
- **საქართველოს ეროვნული ბანკისა და სხვა სახელმწიფო უწყებების ჩართულობით** შეიქმნას/განახლდეს მიგრანტი ქალებისა და სამშობლოში დარჩენილი ოჯახის წევრების საჭიროებებზე მორგებული ფინანსური განათლების პროგრამები;
- **საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრომ, სხვა სახელმწიფო უწყებების, ასევე კერძო და სამოქალაქო სექტორის** აქტიური თანამშრომლობითა და ჩართულობით შექმნას საინფორმაციო პორტალი, რომელიც გააერთიანებს განახლებულ ინფორმაციას არსებული სამეწარმეო, საინვესტიციო, სარეინტეგრაციო და საგანმანათლებლო შესაძლებლობების შესახებ. ამ მიმართულებით, მნიშვნელოვანია გადაიხედოს ან/და განახლდეს მიგრანტებისთვის ინფორმაციის გაზიარებისა და მიწოდების არხები;

დაბრუნებული მიგრანტი ქალების მდგრადი რეინტეგრაციისთვის მნიშვნელოვანია:

- **საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ, შესაბამისი სააგენტოების მეშვეობით**, როგორც ცენტრალურ, ასევე მუნიციპალურ დონეზე, უზრუნველყოს დაბრუნებული მიგრანტი ქალების ჩართულობა ისეთ საგანმანათლებლო პროგრამებსა თუ სამეწარმეო საქმიანობაში, რომელიც მათ მაღალპროდუქტიულ დასაქმებას შეუწყობს ხელს. ამასთან, გაიზარდოს ხელმისაწვდომობა

საგანმანათლებლო პროგრამებზე და მომზადება-გადამზადების პერიოდში გათვალისწინებული იყოს სტიპენდია ცხოვრებისთვის აუცილებელი ხარჯების დაფარვის მიზნით;

- ▶ **საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯან-მრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრომ, შესაბამისი სააგენტოების მეშვეობით**, ცვლილებები შეიტანოს არსებულ სარეინტეგრაციო პროგრამებში ან შეიმუშაოს და განახორციელოს როგორც ლეგალური, ისე არალეგალური შრომითი მიგრაციიდან დაბრუნებულ ქალებზე მორგებული მხარდაჭერის სერვისები;
- ▶ **სააგენტომ “აწარმოე საქართველოში” და სოფლის განვითარების სააგენტომ** ეკონომიკური გაძლიერების სექტორულ სახელმწიფო პროგრამებში პრიორიტეტულ ჯგუფად განსაზღვროს დაბრუნებული მიგრანტი ქალები და მათი საჭიროებების გათვალისწინებით (წინასწარი გადამზადების შესაძლებლობის მიცემით, დაბალპროცენტიანი ბიზნეს სესხებით უზრუნველყოფით, ფინანსური მოთხოვნების გადახედვის გზით და სხვ.) წაახალისოს მათი მონაწილეობა;

**მიგრანტი ქალების სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევა
შეუძლებელია მხოლოდ მიგრაციაზე ფოკუსირებული, ვიწრო მასშტაბის მქონე
პროგრამებით, შესაბამისად, მნიშვნელოვანია:**

- ▶ ქვეყნის არსებული სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის რეფორმირება, მათ შორის, ზრუნვის ინფრასტრუქტურის გაძლიერება; ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის სერვისებზე, ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა. ამ მიმართულებებით საჭირო კონკრეტული პროგრამებისა და სერვისების შესამუშავებლად კი, დამატებითი კვლევებია საჭირო.

ბიბლიოგრაფია

- Caritas. (2012). *The Female Face of Migration: Advocacy and Best Practices for Women Who Migrate and the Families They Leave Behind*. Caritas Internationalis.
- Cassarino, J.P. (2014). Bridging the policy gap between reintegration and development, in J.P. Cassarino (ed.): *Reintegration and development, CRIS Analytical Study*, Florence, European University Institute, pp. 1–18.
- Cida. (2016). *G-PAM: ინდივიდუალური დახმარება ქართველ მიგრანტებს. ბიულეტენი #10*. ხელმისაწვდომია: https://migration.commission.ge/files/g-pam_re-integraciis_biuleteni__10.pdf
- CRRC Georgia. (2022). *NDI: Public attitudes in Georgia, December 2022*. Dataset. ხელმისაწვდომია: <https://caucasusbarometer.org/en/nd2022ge/GOABRNY>
- Constable, N. (2015). Migrant Motherhood, 'Failed Migration', and the Gendered Risks of Precarious Labour. *TRaNS: Trans -Regional and -National Studies of Southeast Asia*, 3(1), 135-151.
- European Union. (2018). *Addressing the brain drain: local and regional dimension*. ხელმისაწვდომია: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/addressing-brain-drain/addressing-brain-drain.pdf>
- Hofmann, E.T. (2014). Does gender ideology matter in migration? Evidence from the Republic of Georgia. *International Journal of Sociology*, 44(3), 23-41
- Hennebry, J., Grass, W., & McLaughlin, J. (2016). *Women Migrant Workers' Journey Through the Margins: Labour, Migration and Trafficking*. New York: UN Women.
- Hunt, A., and Samman E. (2019). *Women's Economic Empowerment. Navigating Enablers and Constraints*. Overseas Development Institute. ხელმისაწვდომია: <https://www.ied.org>
- ILO. (2021). *ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology – Third edition*. Geneva: International Labour Office.
- ILO. (2019). *Effective return and reintegration of migrant workers*. ხელმისაწვდომია: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-bangkok/documents/publication/wcms_733917.pdf
- ILO. (2018). *Reintegration background report*. ხელმისაწვდომია: https://www.itcilo.org/sites/default/files/inline-files/Reintegration-Background-report_web.pdf

- IOM. (2021). *National study of Reintegration Outcomes among returned migrants in Georgia*. ხელმისაწვდომია: https://georgia.iom.int/sites/g/files/tmzbd11311/files/iom_reintegration-outcomes-georgia-study-june-2021.pdf
- IOM. (2019). *Reintegration Handbook*. ხელმისაწვდომია: <https://reintegrationhb-iom.s3-eu-west-1.amazonaws.com/IOM+Reintegration+Handbook.pdf>
- IOM. (2017). *Towards an Integrated Approach to Reintegration in the Context of Return*. Geneva: IOM.
- McDowell, L., Batnitzky, A., & Dyer, S. (2007). Division, Segmentation, and Interpellation: The Embodied Labors of Migrant Workers in a Greater London Hotel. *Economic Geography*, 83(1), 1-25.
- OECD. (2022). *A Review of Georgian Emigrants -Talent Abroad*. OECD Publishing, Paris. ხელმისაწვდომია: <https://doi.org/10.1787/00df3f32-en>
- OECD, CRRC-Georgia. (2017). *Interrelations between Public Policies, Migration and Development in Georgia*. ხელმისაწვდომია: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264272217-en.pdf?expires=1676202907&id=id&accname=guest&checksum=3FCD51F6FA36501D957AF47A36DDE228>
- Rakotonarivo, A. (2020). *Who are the Women on the Move? A Portrait of Female Migrant Workers*. Retrieved from <https://ilostat.ilo.org>
- UN DESA. (2020). *International Migrant Stock 2020*. ხელმისაწვდომია: <https://www.un.org/en/desa/products/un-desa-databases>
- UN Women. (2017). *Women migrant workers' contributions to development Women migrant workers' contributions to development*. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/7/women-migrant-workers-contributions-to-development>
- UN Women. (2015). *Filipino Women in International Migration*. ხელმისაწვდომია: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2016/6/filipino-women-in-international-migration>
- UN Women (2012). *Three research papers on “the Return and Reintegration: Women’s Participation and Gender-Responsive Interventions”*. ხელმისაწვდომია: <https://asia-pacific.unwomen.org/en/digital-library/publications/2012/5/return-and-reintegration-womens-participation-and-gender-responsive-interventions>
- UNHCR. (2004). *Handbook for repatriation and reintegration activities*. Geneva: UNHCR.

- Vanore, M. (2015). *Family-Member Migration and the Psychosocial Health Outcomes of Children in Moldova and Georgia*. ხელმისაწვდომია: <https://cris.maastrichtuniversity.nl/en/publications/family-member-migration-and-the-psychosocial-health-outcomes-of-c>
- Wickramasekara, P. (2019). *Effective return and reintegration of migrant workers*. ILO.
- Zurabishvili, T., Zurabishvili, T. (2010). *The Feminization of Labor Migration from Georgia: The Case of Tianeti*. ხელმისაწვდომია: https://www.researchgate.net/publication/228696518_The_Feminization_of_Labor_Migration_from_Georgia_The_Case_of_Tianeti
- ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი. (2020a). *დასაქმების პოლიტიკა განვითარების კონტექსტში*. ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org>
- ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი. (2020b). *უმუშევართა სოციალური უსაფრთხოება: როგორი უნდა იყოს დასაქმების პასუხის პოლიტიკა საქართველოში*. ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org>
- ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი. (2020c). *საკრედიტო ბუმი, ჭარბვალიანობა, და ეროვნული ბანკი. ანალიტიკური დოკუმენტი*. ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org>
- ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი. (2020d). *მოსახლეობა მევახშეობის პირისპირ: მტაცებლური დაკრედიტება და მისი სოციალური შედეგები*. ანალიტიკური დოკუმენტი. ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org>
- აროშვილი, ა. (2021ა). *ტყიბულელ ქალთა ცხოვრების, შრომისა და მიგრაციის თავისებურებები*. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი: ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org.ge/ka/products/tqibulel-kalta-tskhovrebis-shromisa-da-migratsiis-taviseburebebi>
- აროშვილი, ა. (2021ბ). *როგორ აქცევს ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმი ზრუნვას ამოწურვად რესურსად: ქალთა გლობალური შრომითი მიგრაციის ანალიზი ჭიათურის მაგალითზე*. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი: ხელმისაწვდომია:
- გაეროს ქალთა ორგანიზაცია. (2021). *ქვეყნის გენდერული თანასწორობის პროფილი საქართველო*. ხელმისაწვდომია <https://georgia.unwomen.org>

- გაეროს ქალთა ორგანიზაცია. (2018). ქალთა დაბალი ეკონომიკური აქტიურობა და არაფორმალურ სექტორში ჩართულობა საქართველოში: მიზეზები და შედეგები. ხელმისაწვდომია <https://georgia.unwomen.org>
- კავშირი საფარი. (2017). ქალთა ეკონომიკური გაძლიერება საქართველოში. არსებული პოლიტიკისა და ინიციატივების ანალიზი. ხელმისაწვდომია: <https://sapari.ge/wp-content/uploads/2017/12/woman-economic-geo-www.pdf>
- კაპანაძე, ლ. (2018). შრომითი მიგრაციის ფემინიზაციის გავლენა შვილების სოციალიზაციისა და რეალიზაციის პროცესებზე საქართველოში. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ხელმისაწვდომია: <http://eprints.iliauni.edu.ge/7881/1/Pages%20from%20%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%90%20%E1%83%99%E1%83%90%E1%83%9E%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%90%E1%83%AB%E1%83%94.pdf>
- კარაპეტიაძე, გ. (2021). ემიგრანტი ქალების შრომა და ზრუნვის გლობალური ჯაჭვი. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი. ხელმისაწვდომია: <https://socialjustice.org.ge/ka/products/emigranti-kalebis-shroma-da-zrunvis-globaluri-jachvi>
- ლობჯანიძე, მ. (2009). ახალგაზრდა ქალთა მიგრაცია და მისი გამომწვევი ფაქტორები საქართველოში (კახეთის რეგიონის მაგალითზე). ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ხელმისაწვდომია: https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty_social_political/soc%20maka%20lobjanidze.pdf
- მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია (მსსკ). (2023). საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგიის 2023 წლის სამოქმედო გეგმა. ხელმისაწვდომია: https://migration.commission.ge/files/ms_ap_2023.pdf
- მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია (მსსკ). (2019). საქართველოს 2019 წლის მიგრაციის პროფილი. ხელმისაწვდომია: https://migration.commission.ge/files/mp19_web3.pdf
- მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისია (მსსკ). (2016). მოკლე ფორმატის მიგრაციის პროფილი ფულადი გზავნილები. ხელმისაწვდომია: https://migration.commission.ge/files/geo__1_.pdf
- საქართველოს პარლამენტი. (2022). გენდერული თანასწორობის მუდმივმოქმედი საპარლამენტო საბჭოს თემატური მოკვლევის ჯგუფი. 2022. თემატური მოკვლევა ქალებისა და გოგოებისთვის ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობის შესახებ.
- საქართველოს პარლამენტი. (2021a). გენდერული თანასწორობა საქართველოში: ბარიერები და რეკომენდაციები. განახლებული გამოცემა. ნაწილი ერთი. ხელმისაწვდომია: <https://www.undp.org/ka/georgia/publications>

- საქართველოს პარლამენტი. (2021b). *გენდერული თანასწორობა საქართველოში: ბარიერები და რეკომენდაციები. განახლებული გამოცემა. ნაწილი ორი. ხელმისაწვდომია: <https://www.undp.org/ka/georgia/publications>*
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2021a). *ქალი და კაცი საქართველოში: სტატისტიკური პუბლიკაცია. ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge>*
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2021b). *მიგრაცია. ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge>*
- საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. (2023). *სამუშაო ძალის მაჩვენებლები (დასაქმება და უმუშევრობა). ხელმისაწვდომია: <https://www.geostat.ge>*
- სოციალური სამართლიანობის ცენტრი. (2021). *არაფორმალური და არასტანდარტული შრომა საქართველოში: გამოწვევები და სარეფორმო ხედვა. ხელმისაწვდომია: https://socialjustice.org.ge/uploads/products/pdf/Shroma_170x240_GEO_WEB_1642771763.pdf*
- ფრიდრიხ ებერტის ფონდი. (2022). *სოციალური დაცვის რეფორმა საქართველოში: გერმანიის პრინციპები და პერსპექტივები. ხელმისაწვდომია: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/19366.pdf>*
- ჩაჩავა, მ. (2020). *საქართველოში დაბრუნებული ემიგრანტი ქალების ანაზღაურებადი და აუნაზღაურებელი შრომა. ჰაინრიჰ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისი - სამხრეთ კავკასიის რეგიონი. ხელმისაწვდომია: <https://feminism-boell.org/ka/2020/12/03/sakartveloshi-dabrunebuli-emigranti-kalebis-anazghaurebadi-da-aunazghaurebeli-shroma>*
- ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია. (2022). *ჯანმრთელობის დაცვის მოქმედი სისტემები: საქართველო. ხელმისაწვდომია: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/351725/WHO-EURO-2022-4805-44568-63161-geo.pdf?sequence=1&isAllowed=y>*
- ჯალალანია, ლ. (2021). *გენდერული მეინსტრიმინგი: საქართველოს მიერ აღებული ვალდებულებებისა და მათი შესრულების მიმოხილვა. ხელმისაწვდომია: <https://www.ombudsman.ge/res/docs/2021031012092173973.pdf>*

